

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты

қолжазба құқығында

Бесжанов Арслан Қайратұлы

ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ОРТА ЖӘНЕ ШАҒЫН БИЗНЕСТІ КРЕДИТТЕУ

«7M04106 – Экономика» білім беру бағдарламасы
«7M041 – Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша

Бизнес және басқару магистрі дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші Кусаинова Лариса Ислямқызы
экономика ғылымдарының кандидаты, профессор _____

Жоба қорғауға жіберілді: « _____ » _____ 2022ж.

Басқару институтының директоры Акижанов Қуат Балқашұлы
PhD, Профессор _____

Нұр-Сұлтан, 2022

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ.....	8
ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ.....	9
ҚОРЫТЫНДЫ.....	40
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР.....	42
ҚОСЫМШАЛАР	46

Нормативтік сілтемелер

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

«Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы.

«Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 727 қаулысы.

«2021 – 2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жобаны бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 728 қаулысы.

«Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 729 қаулысы.

«Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған орнықты экономикалық өсу» ұлттық жобасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 730 қаулысы.

«Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021 – 2025 жылдарға арналған ұлттық жобаны бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 732 қаулысы.

«Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы № 746 қаулысы.

Белгілеулер мен қысқартулар

АӨК – Агроөнеркәсіптік кешені
БАҚ – Бұқаралық ақпарат құралдары
ЕДБ – Екінші деңгейлі банктер
ҒЗТКЖ – Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар
ЖАО – Жергілікті атқарушы орган
ЖБ – Жергілікті бюджет
ЖІӨ – Жалпы ішкі өнім
ҚР – Қазақстан Республикасы
ҚЗЭ – Қарапайым заттар экономикасы
ҚХБ – Қытай Халық банкі
ҚҚС – Қосылған құн салығы
ҚР ҰБ – Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
МҚҰ – микроқаржы ұйымдары
МЖӨ – Мемлекеттік-жекешелік әріптестік
ОАӨЭЫ – Орталық Азия өңірлік экономикалық ынтымақтастығы
РБ – Республикалық бюджет
ХҚЕС – Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары
ШОБ – шағын және орта бизнес
ЭЫДҰ – Экономикалық ынтымақтастықты дамыту ұйымы
АСЕАН – Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттері қауымдастығы
CARES – Коронавирустық көмек, көмек және экономикалық қауіпсіздік туралы заң

Кіріспе

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында тиімді шағын және орта бизнес – елдің әлеуметтік-экономикалық және саяси өмірінде маңызды рөл атқаратын қала мен ауылды дамытудың берік негізі екенін атап өтті. Сондықтан шағын және орта бизнесті дамыту мәселесі елдегі негізгі басымдықтардың бірі болып табылатындығын атап өтті [1].

Экономикадағы шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі мен маңызын зерттеудің өзекті мәселелерінің ішінде мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылы мәселелері ерекше мәнге ие болады. Бұл жұмыста шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың нәтижелілігіне және қолайлы кәсіпкерлік ортаны қалыптастыруға байланысты мәселелер қарастырылады.

Қазақстан Республикасында пандемия жағдайында шағын және орта бизнесті кредиттеудегі мемлекеттің рөлі айқындалды, кәсіпкерліктің жай-күйіне талдау жасалды, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау бағдарламаларының тиімділік көрсеткіштері айқындалды.

Іс жүзінде 2020 жылдың басында бүкіл әлем коронавирустық індетке тап болды. Эпидемия адам өмірінің барлық салаларына түзетулер енгізді.

Қазақстанда енгізілген қатаң карантиндік шаралар сатылымның 49% - ға төмендеуі, ішкі сұраныстың 40% - ға және халықаралық сұраныстың 13% - ға қысқаруы, Бизнесінің уақытша жабылуы 33%-ды, клиенттердің келісімшарттарының жоғалуы 22% - ға, жеткізуде қиындықтар, қаржыландыру көздерінің азаюы және т. б. сияқты біршама теріс әсер етті [2], [3], [4].

Реформалардың көптігіне қарамастан, Қазақстанда кәсіпкерлікті дамытудың қарқыны қазіргі кезеңінің талаптарына жауап бермейді. Бұл экономикалық қызметтің барлық субъектілерінің кірістерінің қалыптасуына теріс әсер етеді, жұмыспен қамтылғандар саны азаяды, халықтың өмір сүру деңгейі төмендейді.

Сонымен қатар, Үкіметпен қабылданған антикризистік шаралардың ішінде ШОБ-қа көрсетілген қолдаудың (қаржылай, салықтық жеңілдіктер, кредит бойынша каникулдар және т.б.) оң нәтижесі бар екеніне көз жеткізуге керек еді. Қосымша, қарыз алушыларға – ШОБ субъектілеріне бейілділікті арттыру мақсатында Коммерциялық банктерде арнайы кредиттеу бағдарламалары әзірленді, мамандандырылған қаржы институттары – «Даму» қоры, «ҚазАгро» және т. б. жұмыс істейді.

Зерттеудің мақсаты. Covid-19 каронавирустық инфекция салдарынан болған әлемдік кризистің жағдайында ШОБ кредиттеудің қолайлы жолдарын айқындау болып табылады.

Зерттеу объектісі. Қазақстан Республикасындағы шағын және орта кәсіпкерлік жүйесі болып табылады.

Зерттеу пәні. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлікті дамыту, қолдау, қалыптастыру процесінде туындайтын экономикалық қатынастардың жиынтығы.

Әдістемелік негіз болып жүйелік, салыстырмалы, ситуациялық талдау, бақылау, талдау және синтез, танымның диалектикалық әдісі, экономикалық-математикалық модельдеу табылады.

Зерттеудің эмпирикалық негізіне Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері және кәсіпкерлікті қолдау бағдарламалары, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің, Ұлттық статистика бюросының ресми деректері, сондай-ақ бизнес ортасының факторларын зерттеуге байлынысты отандық және шетелдік авторлардың ғылыми еңбектері алынды.

Зерттеудің ғылыми болжамы мен күтілетін нәтижелері. Қазақстан Республикасындағы ШОБ-ты қолдауға бағытталған дәлелді ұсыныстарды әзірлеуден тұрады. Оның ішінде Қазақстан Республикасындағы ШОБ-тың қазіргі жағдайын талдау негізінде оның дамуына кедергі келтіретін факторлар анықталды, ШОБ-ты мемлекеттік қолдау бағдарламаларына сыни баға берілді.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы. Зерттеу нәтижесінде кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық, экономикалық тетіктерін жетілдіру мақсатында мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қолдану мүмкіндігі айқындалды. Мүдделі жақтары болып Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика, ауыл шаруашылығы, министрлігі, индустрия және инфрақұрылымдық даму, сыртқы істер, сауда және интеграция, еібек және халықты әлеуметтік қорғау, қаржы, энергетика, экология, геология және табиғи ресурстар министрліктері, квазимемлекеттік ұйымдар, жергілікті атқарушы органдар табылады.

Жариялау. Зерттеу барысында 2022 жылғы 6 мамырда «Ғылым мен технологияның, қоғам мен білімнің өзекті мәселелері: жағдайы мен даму болашағы» II Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция аясында «Covid-19 пандемиясының Қазақстандағы шағын және орта бизнеске әсері» атты мақала жарияланды. Көлемі 6 парақ.

Әдебиетке шолу. Академиялық және қоғамдық салада кәсіпкерлік және бизнес терминдері бір-бірін алмастыратырылып қолданылады. Ғалымдар арасында терминді анықтау туралы консенсус жоқ (Бегежанов 2010, Құсайынов 2012, Учкампинова 2010) [5], [7]. Мұндай тәсіл заңнамалық құжаттар мен мемлекеттік бағдарламаларда да көрініс табады. «Жеке кәсіпкерлік туралы» Заңында және кәсіпкерлікті қолдаудың түрлі бағдарламалары ШОК – шағын және орта кәсіпкерлік терминін келтіреді. Ал 2050 Стратегиясы, елдің стратегиялық даму бағдарламасы ШОБ (шағын және орта бизнес) терминін қолданады. Деректерді ұсыну кезінде ҚР Ұлттық статистика шок белгісін де пайдаланады.

Ресейлік авторлар Ф.Кенэ (1960) ұқсас жағдайды сипаттап, орыс және шетел әдебиетіндегі бизнес және кәсіпкерлік ұғымдарының негізгі айырмашылықтарын атап өтті [8]. Бұл терминдерді Батыс әдебиетінде қолдану айтарлықтай ерекшеленеді. Мысалы, Й. Шумпетер өз еңбектерінде кәсіпкерлік қызметті инновациямен байланыстырады, мұнда кәсіпкер ескі өмір салтын бұзып, жаңа нәрсені ұсынады және/немесе бұрыннан бар нәрсені жақсартады[9]. Бизнес дәстүрлі кәсіп, пайда табуға бағытталған кез-келген

экономикалық қызмет ретінде қабылданады. Нурушева (2015) өз жұмысында кәсіпкерлік қызметтің осындай ерекшелігін дәлелдеуге тырысты, бұл ретте кәсіпкерлікке инновациялық тәсіл Қазақстанның қандай да бір өңірінің дамуына оң ықпал ете алатынын атап өтті [10].

Сонымен қатар, Үкіметтің пандемияға қарсы қолданған шаралардың дұрыс-бұрыстығын, әсерін, өзектілігін, халықаралық тәжірбиенің салыстыруымен саралап жасалған зерттеу маған қатты көмектесті. Ол М.А. Абишева мен Р.Т. Дуламбаеваның ғылыми жетекшілігімен жүргізілген «Пандемия жағдайындағы мемлекеттік басқару» [11].

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында шетелдік және отандық ғалымдардың кәсіпкерлік ортаға қатысты ғылыми еңбектері, түрлі деңгейдегі билік органдарының нормативтік-құқықтық актілері, кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары пайдаланылды. Экономикалық шындықты зерттеуде дерексіз-логикалық әдісті қолдану сапалық және сандық өзгеру процестерін, эволюциялық процестерді, даму заңдылықтарын және болашақ басымдықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеудің әдіснамалық базасы жүйелі көзқарас тұрғысынан кәсіпкерлік ортаның басым бағыттарын мемлекеттік ынталандыру жүйесін жетілдіру мәселесін зерттеуге мүмкіндік беретін жалпы ғылыми әдістермен және диалектикалық таным әдістерімен ұсынылған. Талдау және синтез әдісімен әлеуметтік-экономикалық құбылыстар бөлімдерде де, тұтастай алғанда да зерттелді.

Зерттеу барысында зерттеу объектісін талдауға жүйелі көзқарас қолданылды, ал салыстырмалы талдау, экономикалық және статистикалық талдау, факторлық талдау, сондай-ақ мамандардың сараптамалық бағалауы кәсіпкерлік ортаны қалыптастыру мен дамытуға байланысты экономикалық қатынастардың нақты элементтерін зерттеу процесінде қолданылды.

Негізделген қорытындылар мен ұсынымдарды талдау және дайындау кезінде ұлттық статистика бюросының статистикалық деректері, «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ мен «Атамекен» ҚР ҰКП деректері, 2020 жылғы Ernst & Young зерттеуі, Орталық Азия өңірлік экономикалық ынтымақтастық Институтының (ОАӨЭЫ) зерттеулері, сондай-ақ даму проблемалары бойынша талдамалық ақпарат пен зерттеулердің есептік материалдары пайдаланылды.

Статистикалық көрсеткіштер арасындағы байланысты бағалауды анықтау, сондай-ақ олардың арасындағы байланысты анықтау мақсатында корреляциялық-регрессиялық талдау жүргізілді. Есептер RStudio бағдарламасында жүргізілді. Талдаудың сенімділік моделі 99,8% құрайды.

Талдау және зерттеу нәтижелері

ШОБ экономикалық белсенділікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратыны бұрыннан белгілі. Әдетте, олар тіркелген кәсіпорындардың көпшілігін құрайды, жұмысқа орналасудың негізгі бөлігін қамтамасыз етеді және инновацияны ынталандырады.

Сонымен бірге, ШОБ осал, қаржыландыруға шектеулі қол жетімді және кез-келген экономикалық күйзелістің жағымсыз салдарын бірінші болып сезінеді. Өз кезегінде, егер ел басшылығы ШОБ маңыздылығын мойындап, қолдау саясатын жүргізсе, олар елдің қалпына келуіне ықпал ете алады.

Сонымен қатар, ЭЫДҰ елдерінде бүгінгі күні ШОБ жұмыс орындарының 60% - ын ұсынады және ЖІӨ-нің 50-60% - ын алады. Бұл оларды осы секторды қолдауға айтарлықтай күш жұмсауға итермеледі. Осылайша, осы елдер үкіметтерінің негізгі шаралары төлем қабілеттілігін қалпына келтіруге, ішкі сұранысты ынталандыруға, банкроттық рәсімдерін жеңілдетуге, бизнесті тез және кедергісіз қайта бастауға жағдай жасауға бағытталған [12].

Өткен жылдың наурыз айында Қазақстан Республикасының Үкіметі әлемдік дағдарыс салдарынан экономикаға келтірілген залалды азайту бойынша бұрын-соңды болмаған қолдау шараларын қабылдады. Жергілікті деңгейде салықтық преференциялар мен қолдауды есептегенде, дағдарысқа қарсы шаралардың жалпы пакеті 5 938 млрд.теңгені құрайды, оның ішінде республикалық бюджет есебінен – 3 462 млрд. теңге, бюджеттен тыс қаражат есебінен – 2 476 млрд. теңгені құрады [13], [14].

Сондай-ақ, Жұмыспен қамтудың Жол картасын қаржыландыруға 1 трлн. теңге көзделген. Оның 300 млрд. теңгесі – республикалық бюджет қаражаты есебінен, 700 млрд.теңгесі-бюджеттен тыс қаражат. Бұл қаражатты жергілікті өңірлер инфрақұрылымдық жобаларды іске асыруға және 250 мың жұмыс орнын құруға бағыттайды деп жоспарланған болатын [13], [14].

Сонымен бірге, 1 трлн. бюджеттен тыс қаражаттың теңгесі ШОБ-ты 8%-бен жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасын қаржыландыруға және инвестициялық жобаларды жылдық 6%-бен «Қарапайым заттар экономикасы» жеңілдікпен кредиттеуді кеңейтуге бағытталған [13], [14].

ЭЫДҰ елдерінде кәсіпкерлікті қолдаудың негізгі құралдары субсидиялар, кепілдіктер, жеңілдікпен кредит беру, экспортқа бағдарланған компанияларды қаржыландыру және басқалар болып табылады.

Біздің елімізде бұл шаралар да сәтті енгізіліп, жүзеге асырылуда. «Даму» КДҚ» АҚ дәстүрлі қолдау шараларымен қатар секьюритилендіру, исламдық қаржыландыру қағидаттарында жеңілдікпен кредит беру, купондық «жасыл облигациялар» шығару сияқты жаңа құралдар енгізілуде.

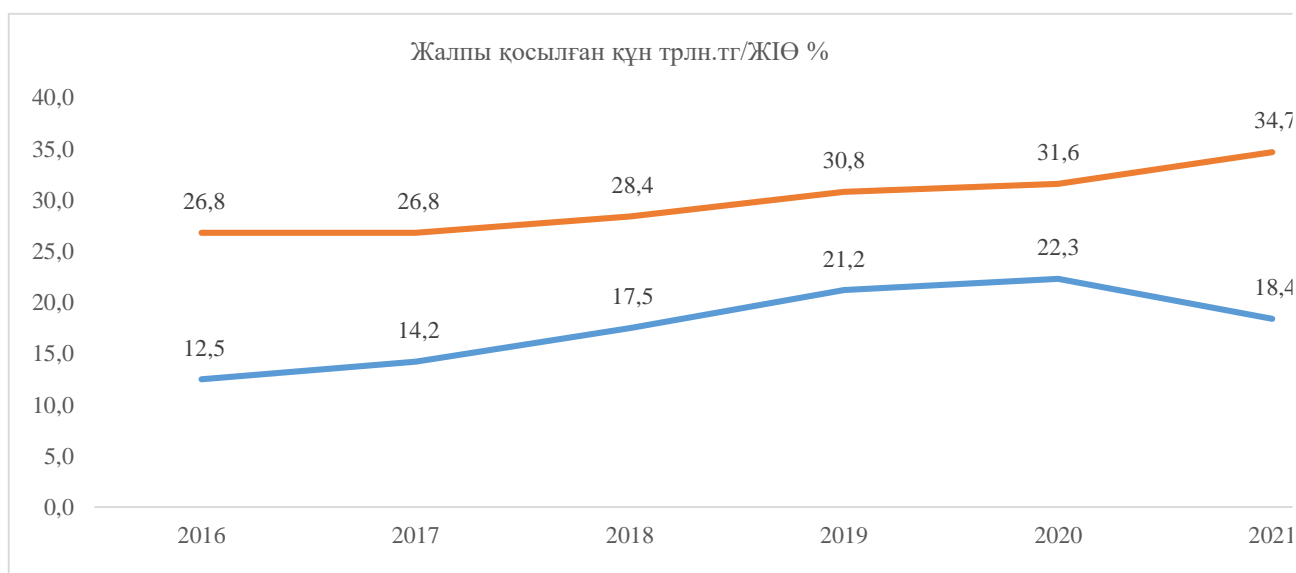
Өз кезегінде, бұл шаралар кәсіпкерліктің одан әрі өсуіне ықпал етуі тиіс. Негізгі мақсат – бәсекеге қабілетті жаңа компаниялар құруды қолдау және отандық кәсіпкерлікті дамыту.

Бұдан басқа, кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың 10 жылында «Даму» КДҚ» АҚ жалпы кредит

сомасы 3523 млрд теңге болатын 29 349 жоба бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау шартына қол қойды. 309 млрд теңге субсидия төленді. Оның ішінде 2020 жылы жалпы сомасы 849 млрд теңгеге сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялаудың 14 262 жобасына қолдау көрсетілді [15], [16].

2021 жылғы 1 қаңтарда мемлекеттік бағдарлама шеңберінде 468 325 млн теңге сомасына кредиттер бойынша 13 373 кепілдік шартына қол қойылды, кепілдік сомасы 181 987 млн теңгені құрады. Оның ішінде 2020 жылы 215 024 млн теңге сомаға кредиттер бойынша 6 797 кепілдік шарты жасалды, кепілдік сомасы 81 109 млн теңгені құрады [15], [16].

Осылайша, пандемияның әсерін ресми статистика тұрғысынан қарау керек.

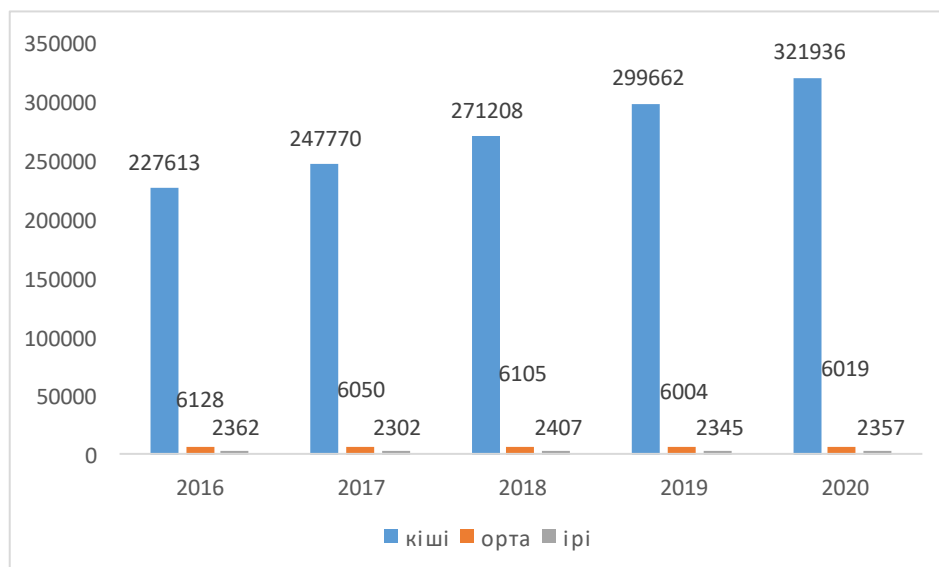
1 график – ШОБ жалпы қосылған құны және ШОБ жалпы өңірлік құнындағы үлесі

Ескертпе – [17] ақпараты негізінде автормен құралған.

1 графикте көрсетілгендей 2020 жылы корона дағдарысының шыңына қарамастан, ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесінің тұрақты өсуі байқалады. Бұл ірі және орта кәсіпорындардың тиісінше шағын кәсіпорындарға және жеке кәсіпкерлікке бөлінуіне байланысты. Бұл ШОБ жалпы қосылған құнының 3,9 трлн. тг және экономикадағы ШОБ үшін 3,1% - ға ұлғайтуына әкелді.

Шетелден де, ел ішінде де шикізат, компоненттер, басқа тауарлар мен қызметтерді жеткізудегі проблемаларға байланысты көптеген кәсіпорындар өздерінің заңды нысандарын өзгертуді жөн көрді.

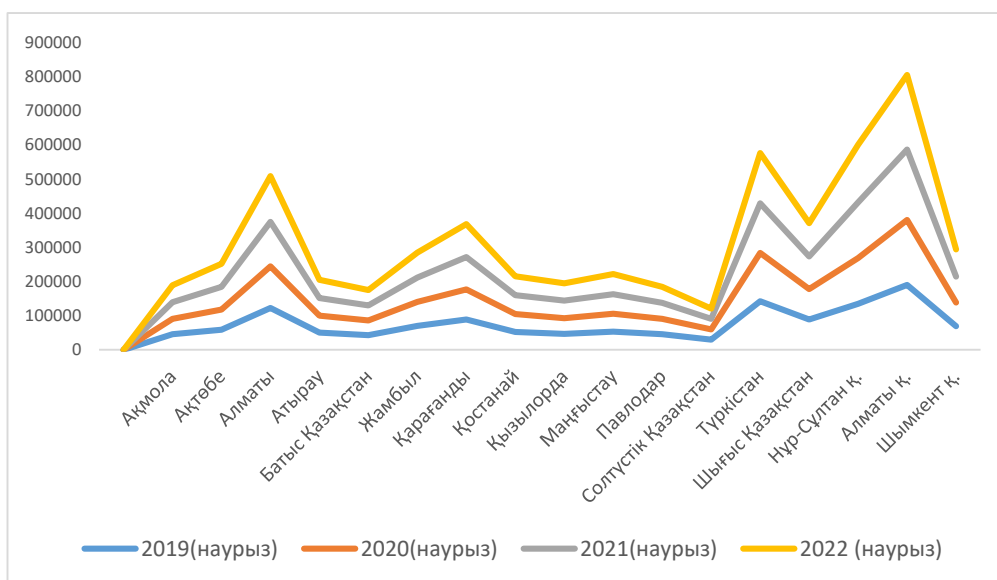
Шағын бизнестің ірі кәсіпкерлікпен салыстырғанда негізгі айырмашылықтары: инвестициялардың тез қайтарылуы, нарықтың кең еркіндігі, тұтынушылық сұраныстың өзгеруінің тиімділігі.

2 график – Құрылу нысаны бойынша заңды тұлғалардың саны

Ескертпе – [17] ақпараты негізінде автормен құралған.

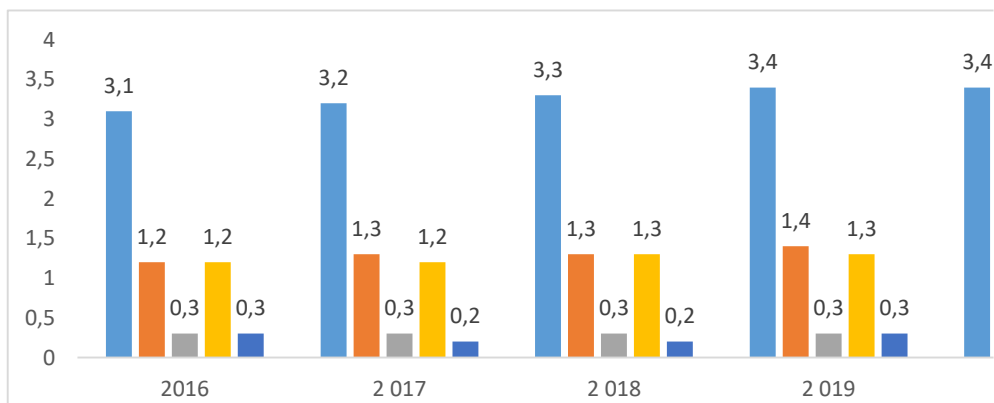
Мәселен, 2020 жылы 2018 жылмен салыстырғанда ірі кәсіпорындар саны 50 бірлікке азайды. 2019 жылмен салыстырғанда орта кәсіпорындар саны 15 бірлікке артты. Бұл ретте шағын бизнес субъектілері 22 274 кәсіпорынға көбейді. Бұл ақпаратты 2 графиктен байқаймыз.

3 график – Жұмыс істеп тұрған ШОБ саны

Ескертпе – [17] ақпараты негізінде автормен құралған.

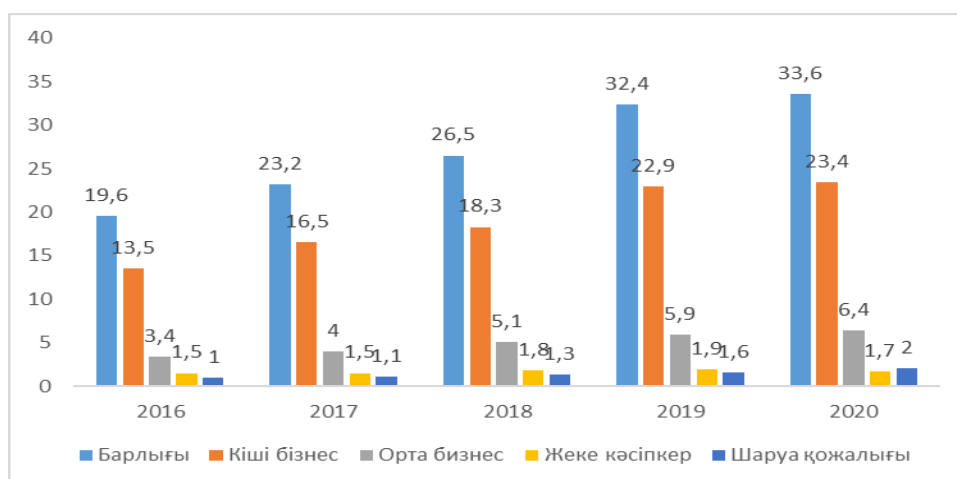
3 графикте жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің белсенділігі екі ірі қалада – Нұр-Сұлтан (168 011 субъект), Алматыда (217 822 субъект) және Алматы облысында (147 165 субъект) шоғырланған. Бұл аталған өңірлерде тиісті инфрақұрылымы бар, халқы тығыз орналасқан, инвестициялық тартымдылығы бар қаржы орталықтары болып табылатындығына байланысты. Бұл ретте негізгі мұнай кен орындары шоғырланған елдің батыс бөлігінде тек Ақтөбе қаласы ғана ШОБ-ты дамытуда белсенділік танытуда (134 374 субъект).

4 график – ШОБ-та жұмыспен қамтылғандар саны, млн. адам

Ескертпе – [17] ақпараты негізінде автормен құралған.

4 графикте көрсетілгендей пандемиядан туындаған шектеулерге қарамастан, жалпы ШОБ-та жұмыс істейтін халық саны өзінің бұрынғы деңгейін сақтап отырғанын көреміз. Шағын бизнес субъектілері 1,4 млн. адам және жеке кәсіпкерлік 1,3 млн. адам басым.

5 график – ШОБ өнімдерін шығару, трлн.тг

Ескертпе – [17] ақпараты негізінде автормен құралған.

Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша ШОБ субъектілері 33,6 трлн. тг. астам сомаға өнім шығарды. тг, 2016 жылға қарағанда 14 трлн-ға артық. тг. Бұл ШОБ-тың білікті кадрлардың ғана емес, экономикалық белсенді халық қатарындағы біліктілігі анағұрлым төмен адамдар үшін маңызды жұмыс орындарының басты көзі бола отырып, экономиканың дамуын қамтамасыз етуде негізгі рөл атқаратынын көрсетеді. Оғана дәлел 5 графиктегі ақпарат.

1 кесте – ҚР ШОБ-тың салалық құрылымы

ҚР-дағы экономикалық қызметтің негізгі түрлері бойынша ШОБ-тың салалық құрылымы	2015	2016	2017	2018	2019
Барлығы	100	100	100	100	100
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	3,6	3,8	4,09	4	4,02
Өнеркәсіп	7,4	7,4	7,25	7,06	7,02
Құрылыс	14,2	14	13,69	13,50	13,31
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	29,8	29,5	29,91	30,10	29,58
Көлік және қоймалау	3,8	3,8	3,79	3,82	3,86
Өмір сүру және тамақтану бойынша қызмет көрсету	1,3	1,3	1,42	1,52	1,65
Ақпарат және байланыс	2,4	2,5	2,48	2,54	2,61
Қаржы және сақтандыру қызметі	2,6	2,5	2,39	2,26	2,19
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	4,6	4,5	4,31	4,14	4,13
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	7,4	7,3	7,09	6,94	6,85
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызмет	4,1	4,1	4,11	4,19	4,33
Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру	2,7	2,5	2,33	2,24	2,16
Білім	5,4	5,4	5,36	5,41	5,51
Денсаулық және әлеуметтік қызметтер	1,5	1,5	6,5	1,51	6,9
Өнер, ойын-сауық және демалыс	1,5	1,5	6,4	1,49	6,5
Өзге қызмет түрлерін көрсету	7,8	8,4	40	9,2	43,3

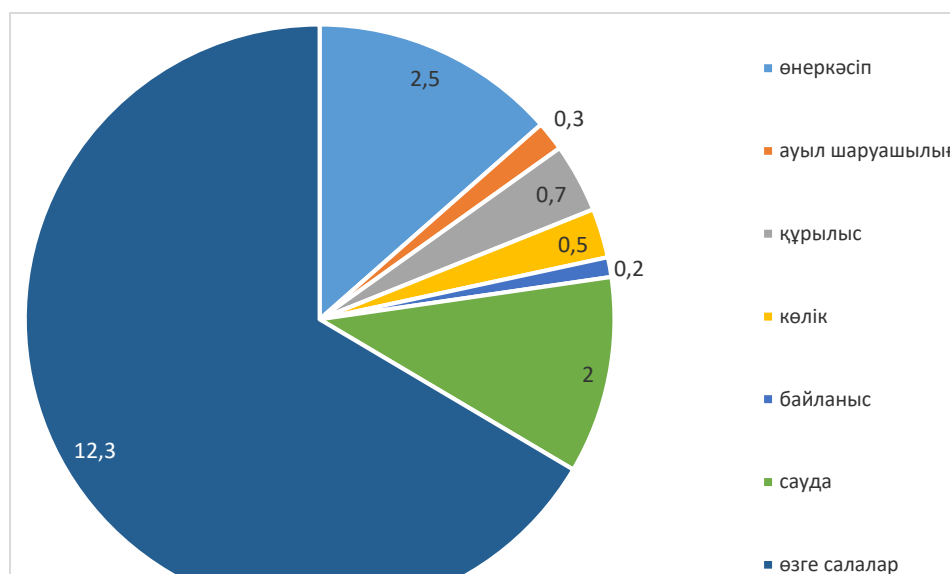
Ескертпе – [17] ақпараты негізінде автормен құралған.

Айта кету керек, ШОБ-тың салалық құрылымы 5 жылдан астам уақыттан бері өзгермей келеді. Оны 1 кестеден көруімізге болады. 2015 жылдан бастап

2019 жылға дейін шағын кәсіпкерлік субъектілерінің арасында көтерме және бөлшек сауда кәсіпорындары басым (2016 жылы – 29,8% және 2019 жылы – 29,58%). Екінші позицияда – құрылыс кәсіпорындары (тиісінше 14,2 және 13,3%), үшінші позицияда – өнеркәсіптік (7,4 және 7,02 %). Бұдан әрі: ғылым және білім беру саласында қызмет көрсететін шағын кәсіпорындар (2015 жылы – 5,4% және 2019 жылы – 6,85%), білім беру қызметтері (тиісінше 5,4 және 5,5%). Қазақстандық кәсіпкерлік қызметінің негізгі саласы сауда болып қала береді, мұнда ШОБ саласында жұмыс істейтіндердің үштен бірі жұмыс істейді. Бұл ретте кәсіпорындардың едәуір үлесі көлеңкеде жұмыс істейді, осыған байланысты экономикадағы ШОБ үлесін арттыру үшін бұл секторды көлеңкеден шығарып, оның сапасын арттыру маңызды.

Бұдан басқа, елімізде қабылданған ШОБ-ты даму жобалары аясында басымды бағыттар айқындалған, олар: өндіру және өңдеу.

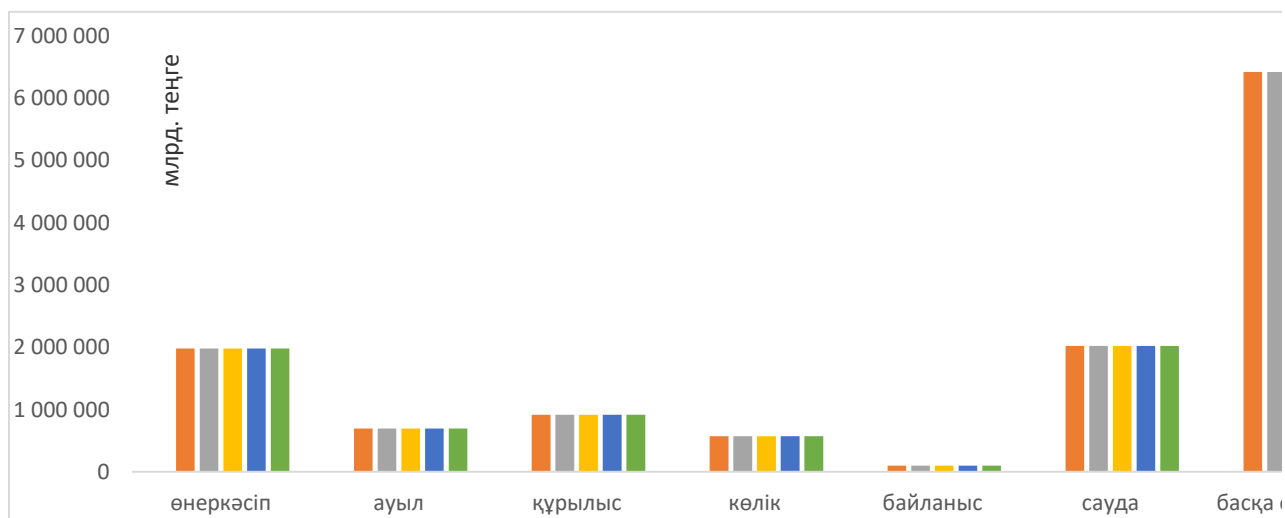
Бұл ретте, еліміздегі өндіріс саласындағы ШОБ-тың жағдайын қарастырайық.

6 график – ЕДБ-мен экономика салаларына берілген кредиттер/ трлн.тг
01.01.2022ж.

Ескертпе – [18] ақпараты негізінде автормен құралған.

Жоғарыда 6 графикте көрсетілгендей ЕДБ-мен экономика салаларына берілген кредиттердің басым бөлігі сауда және өзге салаларға беріледі. Өнеркәсіп осы көлемнің 10% ғана қамтиды. Бұл дегеніміз өндіріс пен өңдеудің үлесі төмен және бәсекелестіктің жоқтығы деп болжамдауға болады. Бәсекелестік жоқ жерде тауар мен қызметтің сапасы төмен болады. Салдарынан өнім сатылмайды немесе мәжбүрлеп сатылады.

7 график – ЕДБ-мен экономика салаларына берілген кредиттер/ млрд.тг

Ескертпе – [18] ақпараты негізінде автормен құралған.

7 графикте ЕДБ-мен берілген кредиттердің көрінісін алып қарасақ 2016-2021 жылдар аралығында өнеркәсіпті кредиттеудің деңгейі 2 трлн. теңге шамасында сақталып отырғаны көреміз.

Бұл ретте, «Даму» ҚДҚ» АҚ арқылы өнеркәсіп саласына көрсетілген қолдаудың тарыхын және оның нәтижесін қарастырып өтейік.

2007 жылдан бастап 2021 жылға дейінгі кезеңде «Даму» ҚДҚ» АҚ өңдеу өнеркәсібі саласында жалпы сомасы 3,5 трлн теңге болатын 20,6 мыңға жуық жобаға қолдау көрсетті:

- субсидиялау бойынша 2 023 млрд теңге кредит сомасына 7 889 жоба;
- 300 млрд теңге кредит сомасына 4 822 жобаны кепілдендіру бойынша қаражат;
- жеңілдетілген қаржыландыру бойынша 1 188 млрд теңге кредит сомасына 7 889 қарыз алушы қолдау тапты.

8 график – Жобалардың саны/ дана 01.01.2021ж (субсидия)

Ескертпе – [15], [16] ақпараты негізінде автормен құралған.

Субсидия алған жобалардың жалпы саны 62 420. Қолдау көрсетілген жобалардың жалпы санындағы өңдеу өнеркәсібінің үлесі 13% - ды немесе 7 900 жобаны құрады. 8 графикте айқын көрсетілген.

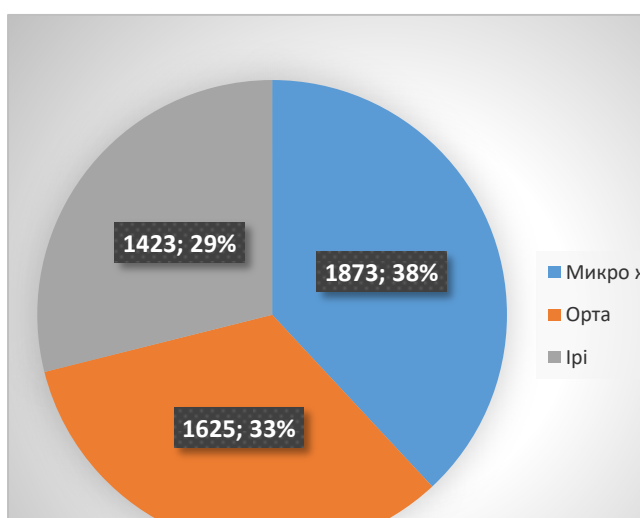

9 график – Кредит сомасы/млрд.тг 01.01.2021ж (субсидия)

Ескертпе – [15], [16] ақпараты негізінде автормен құралған.

9 графикте кредит сомасының жиыны 5 762 млрд. теңге және кредиттердің жалпы сомасындағы өңдеу өнеркәсібінің үлесі 35%-ды немесе 2 025 млрд. теңгені құрағанын көрсеткен ресми интернет парақшасында.

Осы қолдаулардың нәтижесінде «Даму» КДҚ» АҚ-ның клиенттері арасында ШОБ өнеркәсіп саласында өнімдерін шығару бойынша келесідей әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерге қол жеткізді.

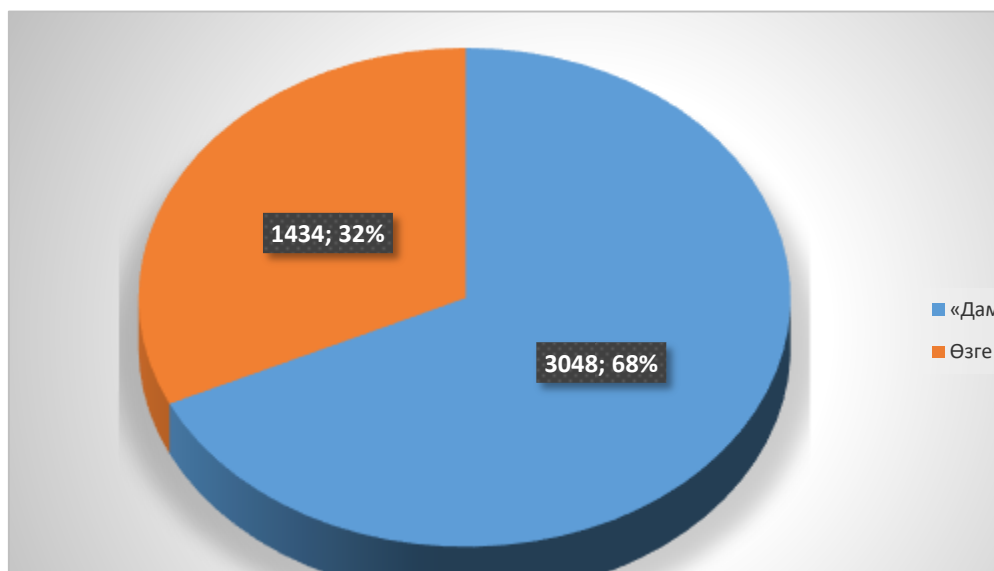
10 график – Бизнес көлемі бойынша (2020 жылға), млрд. теңге

Ескертпе – [15], [16] ақпараты негізінде автормен құралған

10 графикте 2020 жылы «Даму» КДҚ» АҚ-ның қаржылық

бағдарламалары шеңберінде қолдау тапқан кәсіпорындар жалпы сомасы 4,9 трлн. теңгені құрағанын көреміз.

Шығарылымның 38%-ын ірі кәсіпорындар, 33%-ын орта, 29%-ын микро және шағын кәсіпорындар қамтамасыз етті.

11 график – ШОБ жалпы шығарылымындағы «Даму» КДҚ» АҚ қатысушылардың үлесі (2020 жыл)

Ескертпе – [15], [16] ақпараты негізінде автормен құралған.

Өңдеу өнеркәсібінің ШОБ жалпы шығарылымындағы «Даму» КДҚ» АҚ бағдарламаларына қатысушылардың үлесі 68% (3,0 трлн. теңге - қордың клиенттері, 4,5 трлн. теңге - ШОБ субъектілерінің нарықтағы жалпы өнім шығаруы) – 11 график.

Жоғарыдағы айтылғанды саралай келсек, ҚР өңдеу өнеркәсібінің көрсеткіштері ТМД елдері арасында ең төмен көрсеткіштердің бірі ол экспорт құрылымындағы өңдеуші өнімнің үлесі - 29% (экспортталатын өңделген өнім көлемінің 59,6% - ға нақты төмендеген).

Өңдеу өнеркәсібіндегі жұмыспен қамту:

- 2020 жылдың қорытындысы бойынша өңдеу өнеркәсібінде жұмыспен қамтылғандар саны 6,6% үлесімен 580 мың адамды құрады. 1998 жылмен салыстырғанда атаулы мәнде жұмыспен қамтылғандар саны 79 мың адамға артты

- ҚР жұмыспен қамтудағы өңдеуші өнеркәсіптің үлесі 1998 жылдан бастап 1,6 п. к. төмендеді және теріс трендке ие.

ҚР өңдеу өнеркәсібі секторына кредит беру:

- 2021 жылдың қорытындысы бойынша ЕДБ жалпы сомасы 2,2 трлн. теңге (10,1%) өңдеу өнеркәсібінің секторына, оның ішінде ҚЗЭ бағдарламасы есебінен. Үлестің төмендеуі ЕДБ берген тұтынушылық кредиттердің ұлғаюымен түсіндіріледі;

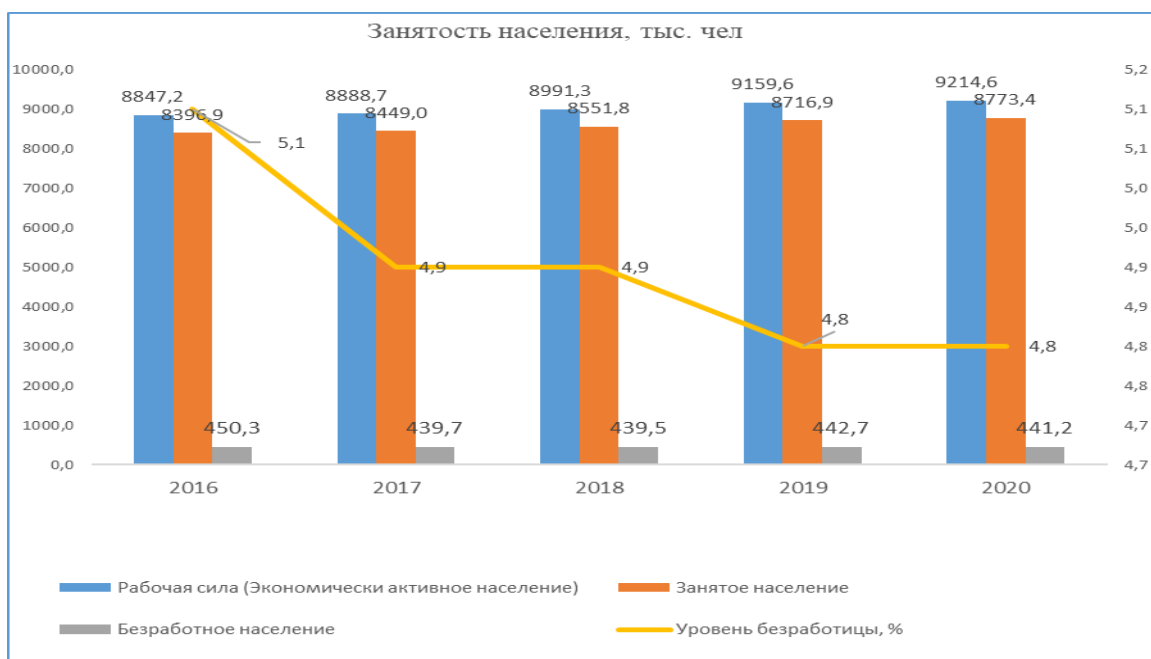
-ҰҚ және ҚЗЭ бағдарламаларын белсенді іске асыру жылдарында оң динамика байқалады.

Өнеркәсіп секторы «Даму» КДҚ» АҚ бағдарламаларына қатысушылардың әлеуметтік-экономикалық әсері:

- жалпы сомасы 4,9 трлн. 2020 жылға теңге (2012 жылмен салыстырғанда 1275% - ға өсті);

- 2020 жылы жалпы сомасы 389 млрд. теңгеге салықтар төленді (2012 жылмен салыстырғанда 1024% - ға өсті);

- 01.01.2020 ж. жағдай бойынша 177,1 мың адам жұмыспен қамтылды.

1 сурет – Жұмыспен қамту деңгейі, мың адам

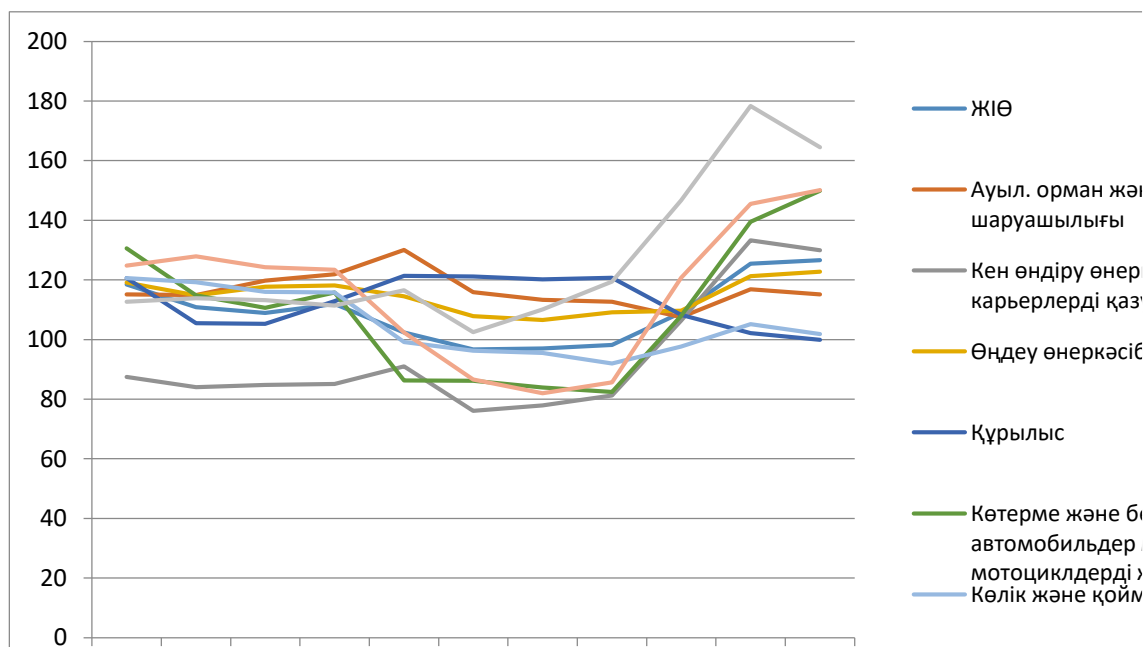
Ескертпе – [19] ақпараты негізінде автормен құралған.

1 суретте қарасақ, елдегі экономикалық белсенді халықтың барлығы 9,3 млн.адам. Оның ішінде 3,4 млн. адам ШОБ-та жұмыс істейді, бұл 36,6%-ды құрайды.

Егер ШОБ-та жұмыс істейтін 1 адам тағы 1 немесе 2 адамды тамақтандыратынын ескерсек, бұл бүгінде 6-дан 12 млн. дейін халықтың өмір сүру қаражатын жоғалту қаупі бар деген сөз.

Себебі ішкі және сыртқы шоктарға төтеп беру тетіктері әлі жетілдірілмеген.

ШОБ саласында қызмет жасайтын адамдардың табысы тұрақты болуы үшін олардың шығарылған өнімі (тауар,қызмет) сатылуы қажет.

12 график – ШОБ өнім шығарылымының индексі, %

Ескертпе – [17], [20] ақпараты негізінде автормен құралған

12 графикте көрсетілгендей 2019 жылдан бастап кен өндіру өнеркәсібі, көтерме және бөлшек сауда, білім, көлік және қоймалау, құрылыс салаларының өнім (тауарлар) шығарылымының нақты көлемінің индексі төмендеді. Осы саладағы ШОБ өзінің табысынан айырылды. Соның салдарынан ЖІӨ-нің деңгейі азайды.

Бұған себеп бүкіл әлемдегі коронавирустық індетке қарсы енгізілген шектеулер болып табылады.

Алайда 2021 жылдың басынан барлық салалардың өскенін байқаймыз. Бұл мемлекеттік қолдаудың тиімділігін көрсетеді.

Сонымен бірге, 6 графикте көрсетілгендей ЕДБ-мен экономика салаларына берілген кредиттердің басым бөлігі сауда және өзге салаларға беріледі. Өнеркәсіп осы көлемнің 10% ғана қамтиды. Ал елімізде өнеркәсіп саласын дамытуға жұмсалған қаражат пен күш аз емес. Алайда, 7 графикке қарасақ ЕДБ-мен берілген кредиттердің көрінісінде 2016-2021 жылдар аралығында өнеркәсіпті кредиттеудің деңгейі 2 трлн. теңге шамасында сақталып отырғанын көреміз. Мемлекеттік қолдаудың басым бөлігі сауда және өзге де қызметтерге кетіп жатыр. Алып сатарлардың еліне айналып барамыз.

Алайда осы көрсетілген қолдауларға қарамастан ШОБ секторы тиімділігі төмен және бәсекеге қабілетсіз – ШОБ-тағы еңбек өнімділігі экономикадағы орташа деңгейден 30%-ға төмен. ШОБ еңбек өнімділігінің төмендігі жеке кәсіпкерлердің статистикаға қосылуымен түсіндіріледі, онда шаруа және фермер қожалықтарының қызметкерлерімен бірге ШОБ барлық жұмыспен қамтылғандардың жартысына жуығы келеді, ал олар іс жүзінде өзін-өзі жұмыспен қамтығандар болып табылады.

Мемлекеттің ШОБ-ты қолдауы бизнестің елеусіз бір бөлігін ғана қамтиды, бұл кәсіпкерлерді тең емес бәсекелестік жағдайларға қояды. Көлеңкелі экономиканың жоғары үлесі елдегі қанағаттанарлықсыз бизнес климатты көрсетуі мүмкін. Бұл ретте өсу қарқыны ШОБ экономиканың өсуді аздап басып озады, бұл мемлекеттің жеке бизнес секторын дамыту жөніндегі шараларының тиімділігінің әлсіздігін көрсетуі мүмкін, ал мемлекеттік қолдаудың болуы Бизнестің төмен өнімді қызметін ғана сақтап қалады.

Менің ойымша ШОБ-тың нашар дамуы экономиканың жүйелі мәселелерінің көрінісі болып: шикізат секторы жағына қарай қисаю, экономикадағы мемлекеттің жоғары үлесі және сыбайлас жемқорлықтың таралуы, толық көлемде қалыптаспаған нарықтық бизнес ортасы, реттеушілік жүктеме және көлеңкелі экономика салдарынан бизнестің өзінің әлсіз белсенділігі, бизнестің қолжетімді кредиттерге шектеулі қол жеткізуі, халықтың табыстары төмен болуы табылады.

Сондай-ақ, ШОБ-ты мемлекеттік қолдаудың барлық шаралары нарықтық қағидаттардың бұзылуына байланысты тиімді болып табылмайды. Менің пікірімізше, бұл проблемалар ШОБ-қа өз әлеуетін толық көлемде іске асыруға және экономиканың драйвері рөлінде болуға мүмкіндік бермейді, соның салдарынан экономикадағы ШОБ үлесін тиісінше 2025 және 2050 жылдары 35% және 50%-ға дейін жеткізу бойынша мемлекеттің айтылған мақсаттарына қол жеткізуге үлкен күмән бар.

2 кесте – Көпфакторлы анализ

Жылдар	Өнім шығарылымы, млрд. тг У	ЕДБ берген кредит, млрд. тг Х1	Даму арқылы берілген кредит, млрд. тг Х2	Даму субсидиясы, млрд. тг Х3	Даму кепілдігі, млрд. тг Х4	АӨК-ке АКК берген кредит, млрд. тг Х5	ШОБ ЖІӨ-дегі үлесі, млрд. тг Х6
2016	19600	12700	606	331,9	26,9	122,2	0,268
2017	23200	12700	518,7	248,6	39,5	153,5	0,268
2018	26500	13000	526,4	199,2	54,3	258,7	0,284
2019	32400	13900	597,9	270	89	289,8	0,308
2020	33600	14600	1 645,10	1 169,70	265,8	277,3	0,316

Ескертпе – 1 қосымша негізінде автормен құралған.

Регрессионная статистика								
Множественный R	1							
R-квадрат	1							
Нормированный R-квадрат	65535							
Стандартная ошибка	0							
Наблюдения	5							
Дисперсионный анализ								
	df	SS	MS	F	Значимость F			
Регрессия	6	142152000	23692000	#ЧИСЛО!	#ЧИСЛО!			
Остаток	0	0	65535					
Итого	6	142152000						
	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
Y-пересечение	-14246,81125	0	65535	#ЧИСЛО!	-14246,81125	-14246,81125	-14246,81125	-14246,81125
Переменная X 1	3,373793531	0	65535	#ЧИСЛО!	3,373793531	3,373793531	3,373793531	3,373793531
Переменная X 2	-21,49644351	0	65535	#ЧИСЛО!	-21,49644351	-21,49644351	-21,49644351	-21,49644351
Переменная X 3	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0
Переменная X 4	121,1979705	0	65535	#ЧИСЛО!	121,1979705	121,1979705	121,1979705	121,1979705
Переменная X 5	6,270480913	0	65535	#ЧИСЛО!	6,270480913	6,270480913	6,270480913	6,270480913
Переменная X 6	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0

2 сурет– Көпфакторлы анализ

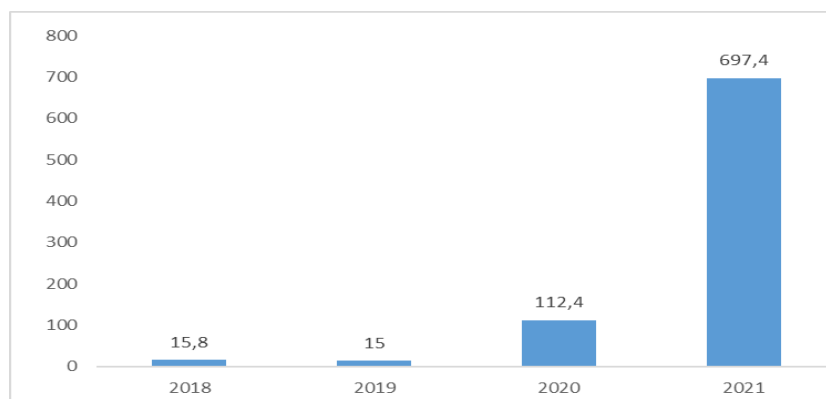
Ескертпе – 2 кестенің жалғасы 1 қосымша негізінде автормен құралған

Осы талдаудың нәтижесінде, 2 кесте және 2 суретті қоса алғанда, ШОБ өнімінің шығарылуына тікелей әсер ететін көрсеткіштер анықталды.

Осылайша, ЕДБ берген кредиттің 1 теңгесі өнім шығарылымының көлемін 3 теңгеге ұлғайтады.

Керісінше, егер Даму арқылы берілген кредит 1 теңгеге азайса ол өнім шығарылымының 21 теңгеге азайатынын көрсетеді, 1 теңге кепілдік 121 теңге пайда әкеледі, 1 теңгеге АКК-ның АӨК-ке берген кредиты ауыл шаруашылығы өнімінің пайдасын 6 теңгеге көбейтетін көрсетеді.

Анализдың нәтижесінде мемлекет қолданым келе жатқан ШОБ-ты ынталандыру, дамыту, қолдау тетіктері бүгінгі күні өте тиімді деп санауға болады.

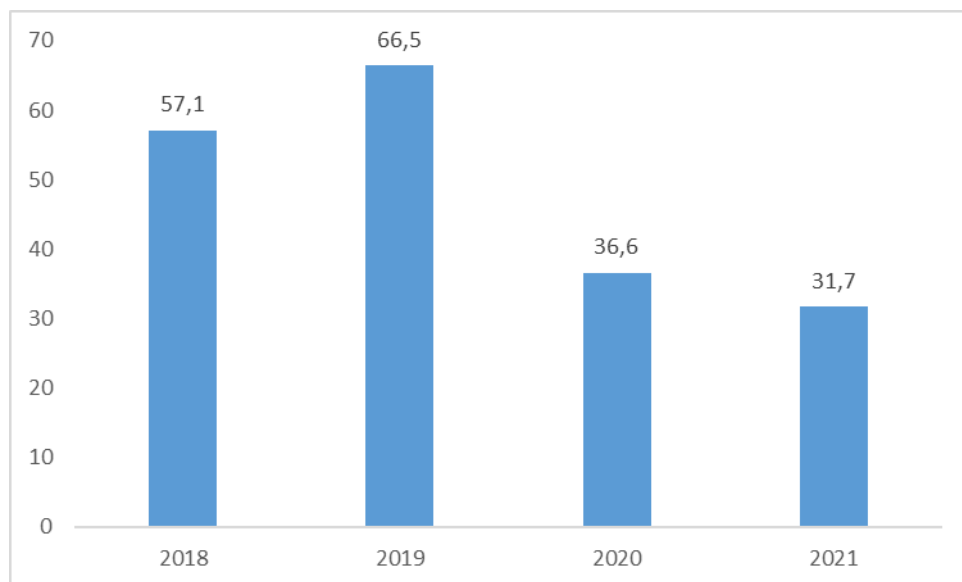

13 график – ШОБ-тан ЕДБ-ге түскен кредиттік өтініштер саны, мың дана

Ескертпе – [21] ақпараты негізінде автормен құралған.

13 графикте банктердің шағын бизнесті кредиттеу мәселесіндегі жеткіліксіз белсенділігі аясында қаржыландыруды ұлғайтуға деген сұраныс өте жоғары екенін көрсетеді. Мысалы, 2018-2019 жылдары ҚР ЕДБ-ға шағын бизнес тарапынан кредит беру мәселелері бойынша келіп түскен өтінімдер саны тиісінше 15,8 мың және 15 мың болды. Бірақ пандемия жылдарында бұл көрсеткіш көтерілді: 2020 жылы-112,3 мыңға дейін, 2021 жылы — бірден 697,4 мыңға дейін өскен [21].

Бұл көрсеткіштің күрт өсуі ШОБ-тың, халықтың табысы күрт төмендегенін көрсетеді.

14 график – Өтініштерді мақұлдау үлесі, %

Ескертпе – [21] ақпараты негізінде автормен құралған.

14 графикте мақұлдау деңгейі айтарлықтай төмендегенін көрсетеді. Егер 2018-2019 жылдары шағын бизнес үшін мақұлданған кредиттердің үлесі 57,1%-ды және 66,5%-ды құраса, 2020 жылы ол 36,6% - ға дейін, ал 2021 жылы 31,7%-ға дейін төмендеді. Салыстыру үшін: 2021 жылы ірі және орта кәсіпкерлік субъектілері үшін мақұлдау деңгейі тиісінше 44,8% және 54% - ды құрады. Сонымен қатар, келіп түсетін өтінімнің орташа мөлшері айтарлықтай төмендеді: мәселен, тоқсан ішінде сома 3 еседен астамға, 2021 жылғы төртінші тоқсанда 6,7 млн теңгеге дейін қысқарды [21].

ҚР ҰБ сауалнамасының деректері бойынша шағын бизнеске қарыз беруді мақұлдаудың салыстырмалы төмен деңгейінің себебі шешім қабылдау кезінде тәуекелдерді бағалаудың скорингтік жүйесін пайдаланудың таралуы болып табылады. Бұдан басқа, жеңілдікті кредит беру бағдарламалары шеңберінде инвестициялық жобаларға бөлінетін көлемдерді банктер жиі толық көлемде игермейді.

Сондай-ақ шағын бизнес үшін ЕДБ кредиттерінің төмен

қолжетімділігінің мынадай себептерін бөліп көрсетуге болады:

- қарыз алу рәсімінің шектен тыс бюрократиясы;
- кепілмен қамтамасыз етуді ұсыну бойынша талаптар.

Осы орайда, **екі үлкен мәселе** ашылып тұр:

1. ШОБ мемлекеттік қаржыландырудан тәуелді;
2. ЕДБ ШОБ-ты кредиттеуді баяндатып мемлекеттік бағдарламаларға

тежеу жасап отыр.

Бұл мәселенің басын ашу үшін ШОБ-тың өңірлерде дамуын бағалайық. ШОБ-тың жалпы қосылған құнның жартысы Нұр-Сұлтан мен Алматы қалаларының есебінен қалыптасатынын атап өту маңызды. Шағын, орта кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлердің саны бойынша Алматы және Нұр-Сұлтан қалалары да көшбасшылар болып табылады, онда барлық шағын және орта кәсіпорындардың 40% - дан астамы және елдегі жеке кәсіпкерлердің жалпы санының 20% - дан астамы шоғырланған [17], [18].

Өңірлер арасында Атырау және Қарағанды облыстарын бөліп көрсетуге болады, мұнда олардың елдің ЖІӨ-не қосқан үлесі 20% - ға жақын, бірақ ШОБ ЖҚҚ-ға қосқан үлесі 10% - дан сәл жоғары, бұл олардың экономикаларының құрылымында өте ірі кәсіпорындардың болуымен түсіндіріледі. Ел өңірлерінің жартысында жалпы өңірлік өнімдегі ШОБ үлесі 20% - дан аспайды, шағын бизнестің дамуы өңірлік дамудағы сәйкессіздіктерді және бизнесті жүргізу үшін жергілікті жағдайларды тежейді. Нұр-Сұлтан қаласында ШОБ үлесі 57% – ды, Алматы қаласында - 30%-дан жоғары, Батыс Қазақстан облысында - жалпы өңірлік өнімнің 40% - дан жоғары, бұл өндіруші салада шоғырланған ШОБ-тың қызметіне байланысты [17], [18].

Өңірлерде ШОБ дамуының ірі қалалардан қатты артта қалуы, бірінші кезекте, өңірлерде жалақының төмен болуымен байланысты, бұл Нұр-Сұлтан қаласына қарағанда үштен бірінен төмен. Ірі қалаларда халықтың молдығы мен тығыздығына байланысты қызметтерге үлкен сұраныс туындайтыны да маңызды, ал қызметтер – ШОБ қызметінің негізгі саласы екені белгілі. Сондай-ақ қызмет көрсету саласының құрылымы маңызды рөл атқарады, яғни халыққа тұрмыстық қызмет көрсету ғана емес, кәсіби бизнес қызметтер, қаржы секторы және білім беру мен денсаулық сақтау сияқты маңызды салалар, яғни өңір экономикасының күрделілік деңгейі үлкен мәнге ие.

Өз кезегінде, банктердің кредиттік портфеліндегі ШОБ-тың жоғары үлесі болуы банктердің шағын және экономиканың тиімді емес бөлігін кредиттеп және сәйкесінше банктердің экономикалық өсуге ықпалы шамалы екенін білдіреді [21].

ШОБ-қа кредит берудің өсуі ХҚЕС-ке сәйкес емес есептілік жасауға құқығы бар ШОБ есептілігіне деген сенімнің әлсіздігін, қамтамасыз етудің күмәнді сапасын және оның жаңа бизнес үшін толық болмауы ықтимал.

ШОБ-ты кредиттеудің өсуі ХҚЕС-ке сәйкес емес есептерді дайындауға құқығы бар ШОБ субъектілерінің есеп берудегі сенімсіздігімен, кепілзаттың күмәнді сапасымен және, мүмкін, жаңа бизнес үшін оның толық болмауымен шектеледі. Өздеріңіз білетіндей, ШОБ субъектілерінің негізгі қорларының

едәуір бөлігі өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының ортасында шағын жекешелендіру, оның ішінде тұрғын үй құрылысы кезінде қалыптасты, ал кәсіпкерлердің жас буынында көбінесе қажетті материалдық база жоқ. Кредитке сұраныстың жалпы төмендеуі де маңызды [17], [18], [21].

Жоғары инфляция кезінде салымшылар мен кредиторлар, егер олар инфляциядан жоғары пайыздық мөлшерлемені ұсынбаса, өз ақшаларын банктердің депозиттері мен облигацияларына орналастыруға мүдделі емес. Өз кезегінде банктер қаржы делдалдары ретінде кредиттерге депозиттерді тарту мөлшерлемесінен төмен мөлшерлеме қоя алмайды.

Бұдан басқа, Қазақстанда басқа елдермен алыстырғанда берілген кредиттерді қайтарылмау деңгейі анағұрлым жоғары. Нәтижесінде, өз қызметінен кіріс алу үшін банктер отандық қарыз алушылардың жүйелік кредиттік тәуекеліне жоғары пайыздық маржаны есептеуге мәжбүр.

Мұның бәрі дамыған елдермен салыстырғанда банктік кредиттерге пайыздық мөлшерлемелердің жоғарылауына әкеледі. Сондықтан, егер соңғы 20 жылдағы банктік кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерге қарасақ, олар Қазақстанда барынша қолайлы экономикалық жағдайлар мен банктердің кредиттік портфельдерінің жылдам өсу кезеңдерінде (2006-2007) тіпті ешқашан ағымдағы деңгейлерден айтарлықтай төмен болмағанын байқауға болады [21].

ШОБ мәселелері мен перспективалары

Менің ойымша, ШОБ-ты мемлекет тарапынан қолдау айтарлықтай формалды тәсілге ие-ол бар, бірақ перспективалы дамуға бағытталмаған. Мысалы, дамудың басым салаларының тізімі бар, бірақ көбінесе кредиттік қаражат салалық принципті ескерусіз немесе осы талаптарға сәйкес келу үшін беріледі. Сондай-ақ, белгілі бір дәрежеде мемлекеттік қолдаудың декларативті сипатын атап өтуге болады, яғни әр түрлі рейтингтер қағаз жүзінде тұрақты прогресті көрсетеді, мемлекеттік сектордың үлесін азайту, құрылымдық қайта құру және т.б. бойынша жоспарлар қойылады, бірақ іс жүзінде бизнес орта үстірт жақсарайды, экономикалық өсу құрылымы өзгермейді, халықтың әлауқаты мемлекеттік бюджет арқылы бөлінетін қаражатқа байланысты.

Ойымды жалғастыра, мемлекеттік қолдау көлемі ШОБ-тың ЖІӨ-нің 50% үлесіне қол жеткізу жөніндегі міндетке жауап бермейді, өйткені бұл үшін әлдеқайда көп ресурстар талап етілетіні атап өткім келеді. ШОБ-ты қолдаудың ағымдағы көлемдері ШОБ-ты жұмыспен қамтуды арттыру, салық салынатын базаны кеңейту, бизнесті көлеңкеден шығару, бірақ ауқымды даму сияқты әлеуметтік функцияларды орындауға бағдарланған.

Мемлекеттің ШОБ-қа назар аударуына қарамастан, практика басымдық ірі бизнесте қалатынын көрсетеді, бұл ірі жобалар деңгейінде халықаралық іс-шараларды өткізуге арналған әртүрлі объектілер, мемлекеттік деңгейде қарыздарды тарта отырып ірі шикізат жобалары мен мемлекеттік компанияларды қаржыландыру, инфрақұрылым объектілері, қаржы саласын қолдау бірінші кезекте ірі бизнес пайда алып отырады.

Қазақстандағы статистикаға қатысты проблемалар, атап айтқанда ШОБ

контекстінде макро деңгейде де пайда болады. Мысалы, жұмыссыздықтың ресми деңгейі 5%-дан аз [19]. Бұл ретте, ЖІӨ-дегі және жұмыспен қамтудағы ШОБ үлесі төмен, бұл мынадай сұрақ туғызады: қалған қызметкерлер (мемлекеттік сектор мен ірі компанияларды есептегенде) қайда жұмыс істейді және неге олар тұтыну арқылы ШОБ литорының дамуын ынталандырмайды? Мемлекеттік органдарға қатысты, оларда жұмыспен қамту артық, ал процестер бюрократтандырылған, әсіресе цифрлық технологиялардың өсіп келе жатқан мүмкіндіктерін ескерсек. Бюджет саласын қысқартудан үнемделген қаражатты жеке секторды инфрақұрылымдық қолдауға бағыттауға болады. Мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді қатар цифрландыру кезінде мемлекеттің экономикадағы үлесін қысқарту сыбайлас жемқорлық деңгейін қысқартып, нарықтық институттарды нығайтып, бизнес ортаны жақсартып, кәсіпкерлік сектордың қызметі үшін көбірек орын босатар еді.

Голландиялық аурудың көріністерімен ауырлатылған орташа табыстың тұзағы мәселесі елдің дамуына ғана емес, сонымен қатар ШОБ-қа бизнеске де кедергі болып табылады. Бұл салада шикізат секторына, нарықтық ортаның дамымауына, инфрақұрылымның дамымауына, технологиялық артта қалушылыққа және елдің шикізаттық емес тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің өңірлік және халықаралық саудасына әлсіз тартылуына сүйену шектеу болып табылады.

Себебі, Ұлттық Банктің валюталық интервенцияларын жүзеге асыру. теңгенің айырбас бағамын тұрақтандыруға қол жеткізу мақсатында 2020 жылғы наурызда 1 487 млрд. АҚШ доллары көлемінде интервенция жүргізілді [32].

Өңірлік деңгейде ШОБ-тың нашар дамуы өзекті проблема болып табылады, онда жекелеген өңірлердегі 1000 тұрғынға шаққандағы ШОБ саны республикалық деңгейден екі есе төмен. Өңірлер бойынша Doing Business рейтингінің деректері бизнесті жүргізу үшін жағдайлардың өңірлік айырмашылықтарының болуын растайды, бұл елдің біртұтас құрылғысымен сәйкес келмейді [22].

ШОБ-тың әлсіз дамуы, біздің ойымызша, тоқсаныншы жылдардың басында Қазақстанның ЖІӨ-нің үштен бір бөлігін құрайтын аграрлық экономикадан мұнай бағасының шыңында ЖІӨ-нің 20% - на жеткен минералдық ресурстарды өндіруге негізделген экономикаға көшуімен түсіндіріледі, бұл ретте өндіруші секторда жұмыспен қамтылғандардың тек 3%-ы ғана жұмыс істейді. Осыған сүйене отырып, ШОБ үшін қызмет саласы төмен өнімді қызмет саласы болып қала береді, ал неғұрлым табысты секторларға қол жеткізу қаржы қаражатының жетіспеушілігі, біліктілік, инновациялық орта, жергілікті нарыққа оқшаулау, бизнесті жүргізудің тең емес шарттары түрінде кіру үшін жоғары кедергілермен шектеледі. Әрине, мұндай жағдайда көптеген шағын кәсіпкерлер, ең алдымен, перспективалы бизнес құрудан гөрі өздерінің өмір сүруін қамтамасыз етумен айналысады.

ШОБ-та жұмыс істейтіндердің 40%-ы жеке кәсіпкерлікке тиесілі екенін

және бұл ретте олардың өнім шығаруы барлық ШОБ шығарылымының 10% - нан азын құрайтынын ескере отырып, олардың қызметі туралы неғұрлым егжей-тегжейлі ақпарат жинау маңызды болып көрінеді, өйткені шағын бизнес шеңберінде статистикалық деректер шағын бизнесте болып жатқан процестерді бұрмалайды және түсінуді қиындатады. Балама тәсіл – олардың арасынан өзін-өзі жұмыспен қамтығандарды бөліп көрсету қажет [11], [17], [20].

Мемлекет тарапынан ШОБ-ты мемлекеттік қолдау барлық кәсіпкерлер үшін бірдей қолжетімді болуы тиіс, мысалы-инфляцияны төмендету және Қаржы нарығын тереңдету жөніндегі шаралар есебінен бизнестің барлық санаттары үшін нақты пайыздық мөлшерлемелерді көрші елдермен бәсекелестік деңгейіне дейін төмендету. Нарықтық ортаның бұрмалануына, ашықтыққа, сыбайлас жемқорлыққа ықтимал бейімділікке байланысты ресурстық қолдаудың әртүрлі тарату арналарын алып тастаған жөн. Оның орнына қаржылық емес қолдау шараларына, қажетті инфрақұрылымды қамтамасыз етуге, сапалы бизнес білім беруді тереңдетуге, реттеушілік әсерді барынша азайтуға және т. б. баса назар аудару қажет, яғни, сайып келгенде, жекелеген кәсіпкерлерге емес, бүкіл қоғамға пайда әкелетін бағыттар бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Қазіргі әлемде бизнес пен мемлекеттік құрылымдардың өзара қарым-қатынасын цифрландыру үрдісі кеңейуде. Мемлекет бизнестің барлық қатысушылары үшін профиль, тарих және сәйкесінше нақты мәмілелермен расталған рейтинг қол жетімді болатын блокчейн технологиясын қолдана отырып, бизнес операцияларын жан-жақты қамту үшін платформа құру шығындарын өз мойнына алуы мүмкін. Осы есепке алу жүйесі шеңберінде үлгілік бухгалтерлік есептілікті Автоматты қалыптастыруды іске асыруға да болар еді, бұл ШОБ шығындарын азайтар еді. Бұл платформа әлеуетті үлкен нарыққа қол жеткізу және транзакциялардың жолға қойылған жүйесі есебінен шағын бизнестің көлеңкеден шығуы үшін фискалдық ынталандыруды көздеген болар еді. Мысалы, қазіргі уақытта көптеген қызметтер мен тауарлар БАҚ-тағы хабарландырулар арқылы жүзеге асырылады, бірақ тауарлар мен қызметтердің, сондай-ақ оларды ұсынатын адамдардың сенімділігі мен сапасы туралы ақпарат жоқ, ал бұл операциялардың көпшілігі көлеңкеде және реттелмейді [11].

Шағын және орта бизнестің дамуы ішкі нарыққа бағытталғандықтан, ол халықтың табысына қатты тәуелді. Тиісінше, сапалы жұмыспен қамтуды арттыру, перспективалы қалалық агломерацияларды индустрияны дамытумен ұштастыра отырып ынталандыру арқылы халықтың табысын арттыру көздерін табу маңызды. Бизнес, өз кезегінде, мемлекеттің субсидиялары үшін емес, тұтынушылардың ақшасы үшін бәсекелесуге тиіс. Қазақстандағы шағын және орта бизнес бірінші кезекте жергілікті нарықта жұмыс істейді және тиісінше ішкі сұранысқа қатты тәуелді, ол қазіргі уақытта экономика үшін сыртқы жағдайлардың, ең алдымен, шикізат бағасының шешуші мәнін шектейді. Осыған сүйене отырып, 2025 жылы ШОБ ЖҚҚ-ның 35%-дық үлесіне қол жеткізу бойынша жоспарларға қол жеткізуге болатынына сенімді емеспіз. 2050

жылға қарай ШОБ үлесін ЖІӨ-де 50% - ға дейін арттыру неғұрлым ықтимал, өйткені жалпы экономикамен салыстырғанда шағын және орта бизнес өсімінің сәл ғана жылдам қарқынын талап етеді. Бұдан басқа, экономикадағы ШОБ үлесінің артуына көлеңкелі экономиканың қысқаруы және экономикалық өсімнің жаңа моделі оны табысты іске асырған жағдайда айтарлықтай дәрежеде ықпал ететін болады [11, 51].

Қаңтар оқиғасына қатысты ақпарат. Алдын ала деректер бойынша 1 630 ШОБ субъектісі зардап шекті, оларда шығын сомасы шамамен 38,6 млрд.теңгені құрады [17].

ҚР Үкіметінің қаулысымен Алматы, Жамбыл облыстарының және Алматы қаласының әкімдігі Үкімет резервінен 24 030,0 млн. теңге мөлшерінде қаражат бөлді.

3 кесте – Қаңтар оқиғасы салдарынан зардап шеккен ШОБ-тың мүлкін қайта орнына келтіру

Өңірдің атауы	Зардап шеккен бизнес субъектілерінің жалпы көлемі				Төленетін сомма, млн.тг	Төленген сомма, млн. тг	
	Барлығы	Төлемді алғандар	Қалдық	Өз қаражаты есебінен жасалған жұмыс		Барлығы	Сонымен бірге қорлар арқылы
Алматы қ.	1 413	1 390	23	130	34 316	8 020	1 252
Шымкент қ.	29	12	17	0	194	96	0
Алматы облысы	147	69	78	0	3 992	162	0
Жамбыл облысы	23	17	6	0	106	18	1
Қзылорда облысы	18	3	15	0	35	1,4	0
Барлығы	1 630	1 491	139	130	38 644	8 297	1 253

Ескертпе – [23] ақпараты негізінде автормен құралған.

Анықтама үшін: Алматы қ. – 20 000 млн. теңге, Алматы обл. 3 900 млн. теңге, Жамбыл обл. - 105,3 млн. теңге.

Ағымдағы жылғы 15 сәуірдегі жағдай бойынша өңірлік комиссиялар жалпы сомасы 8 297,3 млн. теңгеге 1 491 өтінімді мақұлдады, бюджет қаражаты есебінен 7 044,5 млн. теңге сомасына 859 өтінім мақұлданды және төленді (РБ - 5 838,2 млн. теңге, ЖБ – 1 206,3 млн. теңге), қорлар есебінен 632 өтінім 1 252,8 млн. теңге сомасына мақұлданды ақпарат 3 кестеде көрсетілген.

Бүгінгі күні Үкімет жергілікті атқарушы органдармен және ұйымдармен бірлесіп, қаңтардағы тәртіпсіздіктер салдарынан зардап шеккен 4 кәсіпкерлік субъектілеріне келтірілген залалды өтеу бойынша жұмыс жүргізуде

ШОБ субъектілеріне келтірілген мүлктік зиянды өтеу тетігіне сәйкес

төлемдер үш көзден жүргізіледі:

- Үкімет резервінен;
- жергілікті бюджеттерден;
- «Әулие-Ата-Демеу» корпоративтік қоры, зардап шеккен бизнесті қолдау қоры «Күш бірлікте» және «Жаңа Алатау» қоры.

ЖАО-дан келтірілген залалдың көлемі мен нақты сомасы туралы ұсынылған ақпараттың қорытындысы бойынша залалдың расталған сомалары бар зардап шеккен кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы тізілімі қалыптастырылатын болады [17].

ЖАО-дан келтірілген залалдың көлемі мен нақты сомасы туралы ұсынылған ақпараттың қорытындысы бойынша залалдың расталған сомалары бар зардап шеккен кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы тізілімі қалыптастырылатын болады [17].

Бұл ретте, ШОБ-ты қолдаудың әлемдік тәжірибесін қарастырып өткенді жөн көрдім. Сонымен, Оңтүстік Корея мен Сингапур – экономиканы инновациялық дамытудың азиялық моделі бар елдер. Бұл модель басқа елдердің инновацияларын қарызға алу тетіктерін пайдаланумен және оларды одан әрі жетілдірумен, сондай-ақ өкіл елдердің ғылыми-техникалық прогресс (ҒТБ) жетістіктеріне жоғары сезімталдығымен және экономика секторларының, оның ішінде ШОБ секторының әлемдік нарық конъюнктурасының өзгеруіне жылдам бейімделуімен сипатталады. COVID-19 пандемиясына қарамастан, Оңтүстік Корея мен Сингапур экономикалық және инновациялық дамудың жоғары қарқынын көрсетті [24].

4 кесте – COVID-19 әсер ету кезеңінде Оңтүстік Корея мен Сингапур экономикасының дамуының негізгі көрсеткіштері (2019-2021 жж.)

Көрсеткіш	Оңтүстік Корея			Сингапур		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Адам саны	51,71	51,8	51,8	5,7	5,94	5,45
Адам басына ЖІӨ, мың АҚШ доллары (World Bank әдістемесімен)	31,84	31,5	27,5	65,6	59,8	5935
ҒЗТКЖ-ға арналған жалпы шығыстардың ЖІӨ-ге қатынасы, %	4,64	4,6	4,35	2,6	2,64	1
Тауарлар мен қызметтердің экспорты, млрд. АҚШ доллары	573,7	512,4	664,5	358	374,2	657
ШОБ экспорты, млрд. АҚШ доллары	100,9	112,6	-	-	-	-
ШОБ саны, мың дана	6523	6813	-	272	279,7	-
ШОБ-та қызмет жасайтындардың саны, млн. адам	23,9	23,6	24,3	2,5	2,35	-
Жалпы кәсіпорындар көлемінде ШОБ-тың үлесі, %	99,9	99,9	99	99	99	99
Халықаралық рейтинг						
Doing Business	5	5	5	2	2	2
Bloomberg Innovation Index	1	2	1	6	3	2
Global Competitiveness Index	13	-	-	1	-	-

Ескертпе – [24], [25], [26] ақпараты негізінде автормен құралған

4 кестеден көріп отырғанымыздай, Оңтүстік Корея мен Сингапур экономикасының негізін ғылымды қажетсінетін инновациялық қызметті белсенді жүргізетін, жедел қарқынмен, оның ішінде әлемдік нарықта дамып келе жатқан ШОК субъектілері құрайды. Оңтүстік Кореяда шок секторы елдің барлық кәсіпорындарының жалпы санының 99% - дан астамын құрайды, халықтың 88%-ы үшін жұмыс орындарын қамтамасыз етеді. Ол негізінен өндірістік кәсіпорындардан, инновациялық және жоғары қауіпті ШОБ - тен тұрады. Сингапур сондай-ақ халықтың 70% - ы үшін жұмыс орындарын қамтамасыз ететін ШОК кәсіпорындарының жоғары үлесімен (99%) сипатталады. Бұл ретте осы сектордың ЖІӨ-ге үлесі 43% - ға жетті.

Бұл елдердің инновациялық даму саласындағы ұстанымдарын жетекші халықаралық рейтингтер растайды: бизнесті жүргізу, Bloomberg инновациялық индексі, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі.

Оңтүстік Кореядағы ШОБ қолдаудың негізгі Мемлекеттік институты-SMEs and Startups Ministry. Оның функциясы-шок секторы кәсіпорындарының өсуіне жәрдемдесу және оларды жан-жақты қаржылық қолдаумен, оның ішінде ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) орындау кезінде қамтамасыз ету. Ғылымға, технологияға және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) секторына инвестицияларды ұлғайту стартаптар үшін кедергілерді жоюға, әлемдік нарықта жоғары әлеуеті бар шок-ты қолдауға және дамытуға бағытталған knowledge based economy тұжырымдамасына сәйкес келеді. Осы мақсаттар үшін ел Үкіметі жас кәсіпкерлер, олардың тәлімгерлері мен венчурлік инвесторлар арасында идеяларды ілгерілетуді және алмасуды жүзеге асыратын инновациялар мен коворкингтің шығармашылық орталықтарын (creative center of innovations және co-working) құрды.

Сингапурда Enterprise Singapore және Agency for Science, Technology and Research агенттігі іске асыратын ШОБ субъектілерін қолдаудың мемлекеттік-жеке бағдарламалары, сондай-ақ шетелдік инвесторларды тарту арқылы ШОБ жобалары мен стартаптар үшін инновацияларды ынталандыру бағдарламалары құрылды.

Оңтүстік Корея мен Сингапур экономикаларының ортақ ерекшеліктерінің бірі ірі жеке корпорациялар мен ШОБ субъектілерін дамытудың мемлекеттік институттары МЖӘ нысанында шок секторының ҒЗТКЖ-сын ынталандыру және қаржылық қолдау тетігін құру болып табылады. Оларға жоба сомасының 50%-на дейінгі мөлшерде құрылысқа субсидиялар бөлінеді, МЖӘ жобаларының инвестициялық тәуекелдері құнының бір бөлігі өтеледі, қосылған құн салығын және / немесе бірқатар жергілікті (өңірлік) салықтарды төлеуден босату беріледі

Осылайша, осы елдердің үкіметтері ірі жеке бизнеске ШОБ-ты басым салалар мен салаларда инновациялық дамытудың «драйверлері» ретінде әрекет етуге ынталандыру жасады. Мұндай ұтымды тәсіл Оңтүстік Корея мен Сингапурға салыстырмалы түрде қысқа уақыт ішінде технологиялық және өнеркәсіптік серпіліс жасауға мүмкіндік берді. Бұған қарыз алу практикасын

енгізу және шет елдердің жаңа технологиялары мен инновациялық өнімдерін жақсарту, сондай-ақ жаппай сұранысқа ие тұтыну тауарларын өндіруге және цифрлық технологияларды кеңінен қолдануға бағдарлану ықпал етті.

Оңтүстік Корея мен Сингапур экономикаларының табысты дамуының тағы бір факторы экспорттық-бағдарланған саясатты іске асыру және Бизнесінің өмірлік циклінің бастапқы кезеңінде шетелдік капиталды пайдалану болып табылады. Оңтүстік Кореяның шок секторының тауарлары, өнімдері мен көрсетілетін қызметтерінің экспорты Азияға жоғары бағдарлануымен сипатталады. 2019 жылы шок секторының Азия елдеріне экспорты 63,4% - ды, 2020 жылы-61,2% - ды құрады%.

Сингапур Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттері қауымдастығындағы (АСЕАН) ең экономикалық дамыған ел болып табылады және Азия мен Еуропаны, Таяу, Қиыр Шығыс пен Австралияны байланыстыратын теңіз жолдарының қиылысында қолайлы географиялық орынға ие. Сингапурдың негізгі сауда серіктестері-Қытай, Малайзия, АҚШ, Тайвань және ЕО елдері. Пайдалы қазбалардың және еңбек ресурстарының елеулі қорларының болмауы, жергілікті ұлттық нарықтың болмашы көлемі жоғары технологиялық жабдықтар экспортының дамуына, сондай-ақ жаңа технологиялардың, оның ішінде ШОБ секторындағы цифрлық және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар белсенді енгізілуіне себепші болды [24].

Оңтүстік Кореяда дағдарысқа қарсы Emergency Employment Stability Subsidy, арнайы Support Program for Regional Employment бағдарламалары өңірлердегі жұмыспен қамтудың мақсатты деңгейін қолдауға арналған. Субсидия түріндегі ай сайынғы қолдау мөлшері 1 жұмыс істейтін қызметкерге 458 АҚШ долларды құрайды. Қолдаудың максималды мерзімі – 3 ай [24], [52], [53].

Flexible Work Arrangement Subsidy бағдарламасы жұмысты «қашықтықтан» икемді еңбек жағдайларын ұйымдастырудағы субсидия түрінде ШОБ шығындарын өтеуге арналған. Қолдаудың максималды мөлшері мен мерзімі сәйкесінше 18,4 мың АҚШ доллары және 12 ай [24], [52], [53].

Оңтүстік Кореядан қарағанда Сингапурда жалақының жоғары деңгейін қолдау үшін жұмыспен қамтудың мақсатты деңгейін қолдау үшін дағдарысқа қарсы бағдарламалардың кеңейтілген пакеті енгізілді. Осылайша, Job Support Scheme бағдарламасы пандемия кезінде қызметкерлерге жалақы төлеу шығындарын өтеуге арналған болатын. Ай сайынғы қолдау мөлшері - айына 1 қызметкерге 4600 АҚШ доллары. Қолдаудың максималды мерзімі - 9 ай.

Сингапур үкіметі ШОК субъектілері үшін жеңілдетілген кредиттік қолдау мен бірлесіп қаржыландырудың жаңа бағдарламаларын енгізді. Age Credit Scheme бағдарламасы бойынша ШОК-тың әрбір қызметкері үшін жалақы мөлшерінің 15% - на дейін қоса қаржыландыру ұсынылады. Skills Future Enterprise Credit жеңілдікпен кредит беру бағдарламасы персоналдың біліктілігін арттыруға және шок-ты жаңғыртуға қаражат салатын жұмыс берушілерді қолдауға арналған. Кредиттің максималды мөлшері -10 000 АҚШ доллар. Temporary Bridging Loan бағдарламасы төлемді кейінге қалдыра

отырып, айналым капиталын толықтыру, сауда қажеттіліктерін қаржыландыру және қорларды толықтыру, сондай-ақ бұрын алынған қарыздар бойынша негізгі соманы төлеу үшін жеңілдікті нысаналы кредиттер беруге арналған. Кредиттің максималды мөлшері 10 000 мың АҚШ доллары және мерзімі 5 жыл [24], [52], [53].

Инновациялық және экспортқа бағдарланған стартап кәсіпорындар мен әлеуеті жоғары ШОК қолдау үшін Startup SG Equity, Enterprise Development Grant бағдарламалары бойынша қолдау шарттары өзгертілді. Қазіргі уақытта инвестициялаудың максималды мөлшері 8000 АҚШ доллары және мерзімі сәйкесінше 8 жыл.

Цифрландыру процесін жеделдету және Сингапурдағы COVID-19 пандемиясына қарсы тұру үшін ШОБ секторы үшін дағдарысқа қарсы бағдарламалар пакеті ұсынылды. Мәселен, Advanced Digital Solutions, Digital Resilience Bonus, Productivity Solutions Grant бағдарламалары бойынша ШОК субъектілерінің экономиканың басым салаларындағы жаңа цифрлық технологияларға көшуін жеделдету үшін қаржыландыру (5 000 АҚШ доллары) және кепілдікті қолдау (80% - ға дейін) жүзеге асырылады. E-Invoicing Registration Grant бағдарламасы бойынша ШОК субъектісін ұлттық электрондық шоттар жүйесіне қосу үшін 200 АҚШ доллары мөлшерінде, ал E-payment Adoption бағдарламасы бойынша - электрондық төлемдер жүйесін енгізу кезінде 5 ай мерзімге 300 АҚШ доллары мөлшерінде біржолғы грант беріледі. Сингапурдағы ШОБ субъектілерін цифрландыруды жеделдету үшін Start Digital және UOB BizSmart бағдарламалары үлкен қызығушылық тудырады. Start Digital бағдарламасы бойынша мемлекет кез келген шок субъектісінің «Start Digital Pack» топтамасының 5 цифрлық құралының 2-ін қосуға арналған шығыстарын жабуды жүзеге асырады [24], [52], [53].

UOB bizsmart бағдарламасы бойынша covid-19 пандемиясы кезеңінде нарықта цифрлық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін қоғамдық тамақтану және сауда саласындағы ШОК үшін 2 цифрлық құралдарды қосқан кезде бір реттік бонус (10 АҚШ доллары) беріледі. Үкімет пен ірі банк - United Overseas Bank қаржыландыратын жаңа USB BIZSMART бағдарламасының цифрлық шешімдері қаржы ресурстары тапшылығы бар шок субъектілеріне бизнестің негізгі салаларын (бухгалтерлік есеп, персоналды басқару, цифрлық маркетинг, цифрлық транзакциялар, киберқауіпсіздік) автоматтандыру үшін кез келген екі cloud technologies-ті өтеусіз негізде таңдауға мүмкіндік берді [1, 3, 14].

Осылайша, Оңтүстік Корея мен Сингапурға жүргізілген салыстырмалы талдаудан Кореядағы ШОК субъектілері үшін жұмыскерлерге жалақы төлеу және цифрландыру процесін жеделдету үшін субсидиялар берілгені байқалады. Сингапурда айналым капиталын және сауда қажеттіліктерін толықтыру үшін қосымша жеңілдетілген кредиттер, сондай-ақ жоғары экспорттық және инновациялық әлеуеті бар ШОК қолдау үшін инвестициялық қолдау ұсынылды. Бұл шаралар ШОБ секторындағы Жұмыспен қамтудың мақсатты деңгейін сақтауға және covid-19 өсу кезеңінде Бизнестің банкроттық қаупін азайтуға мүмкіндік берді. 2020 жылдан кейін Сингапурдың шок шамамен 1/3

жұмыспен қамтуды қолдау (Job Support Scheme) және жалақыны Кредиттеу (Wage Credit Scheme) бағдарламаларын пайдаланды. 2021 жылы ШОК-тың 50% - дан астамы Үкіметке осы мемлекеттік бағдарламаларды ұзарту туралы тілектерін білдірді [24], [52], [53].

COVID-19 пандемиясымен байланысты дағдарыстан шығу үшін Сингапур Үкіметі ШОБ-ты business-to - business (B2B) электрондық сауда платформасына – «OneSME» тегін қосу мүмкіндігін ұсынды. Бұл платформа клиенттер базасын кеңейту және олардың тауарларын, өнімдерін және ШОБ қызметтерін сыртқы нарықтарға шығару құралдарының бірі болып табылады. Сингапурлық ШОБ-терді Қытайдың әлеуетті сатып алушылары базасымен біріктіру трансшекаралық онлайн-сауданың және қажетті қаржы ресурстарын арудың жаңа мүмкіндіктерін жасауға мүмкіндік берді.

Коронавирустық инфекцияның жаһандық пандемиясының көптеген теріс әлеуметтік-экономикалық салдарларына қарамастан, ол белгілі бір дәрежеде Оңтүстік Корея мен Сингапурдың ШОБ секторын жаңа цифрлық технологияларға көшіруді жеделдетті. Қазіргі уақытта Оңтүстік Корея мен Сингапур ІТ енгізу және цифрлық дағдылар бойынша әлемде (тиісінше 10 және 6-орындар) (1-ші және 6-шы орындар) орын алады. Бұл елдерге «қашықтан» жұмыс түрлеріне тез ауысуға және COVID-19 таралуына байланысты соққылардан аулақ болуға мүмкіндік берді [24], [52], [53].

Қытай коронавирустық пандемияға байланысты Қытай экономиканың жұмылдыру түріне көшті: мемлекет барлық ресурстарды, тіпті жеке меншік иелерінің қолында ресми түрде қалған жеке кәсіпорындарды басқаруды және бақылауды өз мойнына алды. Бұл өнімді бөлу, өндіріс көлемі, қаражат бөлу туралы. Шын мәнінде, бүкіл экономика мемлекеттің толық бақылауына алынды. Сонымен қатар, жұмылдыру экономикасы ұзақ уақыт өмір сүре алмайды, өйткені бұл жеке бизнестің дамуына мүмкіндік бермейді [25], [52], [53].

Қазір Қытай қатаң әкімшілік шараларды алып тастай бастады және нарықтық механизмдерге оралып жатыр.

ШОБ-ты қолдау шаралары:

1. Шағын және орта бизнеске салықтар азайтылды. Үкімет жалпыұлттық негізде тұтынушылық қызметтердің кең спектрін 6% ҚҚС-тан босатты: медициналық қызметтер, тамақтану қызметтері, сондай-ақ әртүрлі жеке қызметтер (мысалы, шаштараз, кір жуу);

Релаксация уақытпен шектелмейді және COVID-19 пандемиясының салдары жойылғанға дейін әрекет етеді. Қытайдың Мемлекеттік Кеңесі Хубэй провинциясындағы ұсақ салық төлеушілерді ҚҚС-тан босату туралы шешім қабылдады және 01.03.2020-дан 31.05.2020-ға дейін басқа аудандардағы шағын салық төлеушілер үшін ҚҚС жинау мөлшерлемесін 1% - ға дейін төмендетті.

2. Банктер 2020 жылдың екінші тоқсанының соңына дейін негізгі қарыз бен кредит бойынша пайыздарды төлемеуге міндеттеді;

3. Мемлекет онлайн-сервистерді іске қосты. Қашықтан мемлекеттік платформалар айтарлықтай кеңейтілді, онда сіз жеткізушілермен байланыс

орната алуға болады: мысалы, егер бір аймақта өндіріс үшін компоненттер болмаса, онда ШОБ-тар оларды осы платформа арқылы таба алады. Үкімет жаңа онлайн-платформаларды құруды қаржылай ынталандырады;

4. Әлеуметтік сақтандыру қорынан кәсіпорындар жалақы, жұмыссыздық бойынша сақтандыру төлемдерін өтейді. 18.02.2020 кәсіпорындардың қаржылық ауыртпалығын жеңілдету мақсатында Мемлекеттік кеңестің Тұрақты комитеті жұмыс берушілердің зейнетақы қорларына жарналарын, сондай-ақ жұмыссыздар мен өндірістегі жазатайым оқиғаларды сақтандыру бағдарламалары бойынша жарналарды қысқартуға немесе одан бас тартуға шешім қабылдады [25], [52], [53].

Жергілікті органдар ауру кезінде жергілікті бизнесті қолдау үшін аймақтағы жағдайға байланысты шаралар қолданады. ШОБ-ты қолдау құралдары ретінде әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне жарналар базасын кейінге қалдырылған түзетулер, белгілі бір әлеуметтік қамсыздандыру жоспарлары үшін жұмыс берушілердің жарналар мөлшерлемесін түзету, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне жұмыс берушілердің жарналарын төлеуді кеңейту, жұмыссыздықтан сақтандыру бойынша өтемақы алуға өтініш беру шектеулерін жеңілдету қолданылады.

Егер коронавирустың өршуіне байланысты коммерциялық операциялар тоқтатылса, жұмыс берушілер жалақы бойынша міндеттемелерін төмендетуі мүмкін: жұмыс істейтін қызметкерлерге жалақы мөлшерін жергілікті ең төменгі жалақы мөлшерінен кем емес мөлшерде төлеуі сияқты.

5. Кәсіпорындарға тұрақтандыру кредиттері беріледі, ірі корпорациялардың шағын және орта бизнеспен ынтымақтастығы көтермеленеді;

6. Эпидемияның таралуын бақылау және алдын-алу саласында жұмыс істейтін шағын және орта бизнестің негізгі компанияларына қолдау көрсетіледі;

7. Сервистерді цифрландыру бойынша шаралар қабылдануда: жаңа технологиялар, бизнес-тәжірибелер, жанасусыз жеткізу, автоматтандырылған сауда енгізілуде), бизнес-модельдер (білім беру, сауда, ойын-сауық, медицина саласындағы сервистердің онлайн режиміне көшуі);

8. Ауылдық жерлерге, фермерлерге және ауылшаруашылық фирмаларына, сондай-ақ басқа да шағын бизнеске кредит беретін коммерциялық кредит берушілер үшін орталық банк белгілеген пайыздық мөлшерлеме пайыздық тармақтың төрттен біріне 2,5% дейін төмендетілді;

Осындай кредиттерді базалық пайыздық мөлшерлеменің жарты процентінен аспайтын мөлшерлеме бойынша беретін өңірлік банктер жаңа мемлекеттік қаржыландыруға өтінім беруге құқылы болады;

9. 07.04.2020 бастап 2 есеге, 0,72%-дан 0,35%-ға дейін, Қытай Халық банкінде (ҚХР Орталық Банкі) орналастырылатын банктердің депозиттері бойынша мөлшерлеме төмендетілді. Бұл шара банктерді бос ақша қаражатын неғұрлым белсенді пайдалануға ынталандыруға бағытталған;

Қытай індетке бірінші рет тап болған жоқ және әр уақытта осындай шаралар қолданылады.

Биліктің негізгі және маңызды реакциясы орталық банктің «өтімділігін енгізу» болып табылады. 03.02.2020 Қытай Халық банкі (ҚХБ) нарықтарға 173 млрд. АҚШ долларын жолдады. Бұл Қытайдағы ашық нарықтағы ең ірі операция болды, 2004 жылдан бастап бір күн ішінде ҚХБ банктерге резервтік талаптарды төмендетіп, экономиканы қолдауға қосымша 78,8 млрд АҚШ долларын босатты.

ШОБ пен жеке кәсіпкерлер үшін ҚҚС-тан босату енгізілді. Жекелеген өнімдер үшін экспортқа салынатын салық ставкасы арттырылды. Көлік, қонақ үй бизнесі және қызмет көрсету саласындағы компаниялар үшін салық төлемдерін аудару мерзімі ұзартылды.

Жұмыс берушілердің әлеуметтік сақтандыру жарналары уақытша төмендетілді, ал тұрғын үймен қамтамасыз ету қорына төлемдер кейінге қалдырылды. Ақылы жолдармен жүру ақысы алынып, кәсіпорындар үшін электр энергиясы мен газ тарифтері төмендетілді. Бұл шаралар салықтар мен алымдардың былтырғы төмендеуімен бірге шағын және орта бизнес шығындарын 225 млрд АҚШ долларына азайтуы тиіс.

Сонымен қатар, мемлекет кәсіпорындарға төмен пайызбен кредит беру үшін шамамен 500 млрд АҚШ долларын бөлді.

Қаржы мекемелеріне 42 млрд АҚШ доллары сомасына қаржылық облигациялар шығаруға қолдау көрсетілді, олар тек шағын фирмаларға арналған қарыздар ретінде пайдаланылатын болады.

Кредиттермен қамтамасыз етілген корпоративтік облигацияларды таза қаржыландыру (141 млрд. АҚШ доллар). Бұл ШОБ үшін арзан қаржыландыру арналарын кеңейтеді.

Мемлекеттік кеңес жеке кәсіпорындарға облигациялар шығару және дебиторлық берешекті қаржыландыру арқылы қаражат тартуды ұсынды және тиімді инвестицияларды қолдау үшін жергілікті билік органдарының арнайы облигацияларын шығару ұлғайтылды [25], [52], [53].

Францияда ШОБ Француз экономикасында маңызды орын алады, тіпті егер біз олардың санын ғана қарастырсақ (жалпы санның 99% - дан астамы, ал микро кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлік 93,55% құрайды). Сонымен қатар, Франциядағы шағын және орта бизнес соңғы 20-30 жылда айтарлықтай өзгергенін атап өтеміз. Бұрын шағын өндірістік кәсіпорындар нарықтың архаикалық сегменті болған, өйткені олардың иелері ескірген немесе арзан жабдықты сатып ала алады. Содан бері жағдай сапалы түрде өзгерді [28].

Қазіргі заманғы ШОБ-тар әсіресе өндіріс саласында, жоғары технологияда қолданылады. Француз ШОБ ірі кәсіпорындардан төмен болса да, ҒЗТКЖ-ға айтарлықтай үлес қосады.

Франция Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі болғандықтан, француз мемлекеті шағын кәсіпорындарға тікелей субсидиялар түрінде қолдау көрсете алмайды және жанама әдістерге жүгінуге мәжбүр. Осы мақсатта екі ұйым құрылды: OSEO және Coface .

OSEO 2005 жылы екі үлкен мекеннің Шағын және орта бизнесті дамыту банкі (BDPME – la Banque de Développement des PME) және Зерттеулерді

қолдау ұлттық агенттігі (Anvar – l'Agence nationale de valorisation de la recherche) қосылуынан туындаған ұйым. Оның мақсаты-шағын және орта кәсіпкерлікті қаржыландыру және қолдау болып табылады.

2010 жылы OSEO 80 мыңнан астам кәсіпорынды қолдады. Бұл тапсырманы орындау үшін OSEO үш қосымша бағытта әрекет етеді:

- инновацияны қолдау;
- инвестициялар мен пайдалану циклын қаржыландыру (банк мекемелерімен бірлесіп);
- банктік кепілдіктері қаржыландыру.

ШОБ-тың банктік кредиттерге қол жетімділігін жеңілдету үшін OSEO белгілі бір көлемде (40 немесе 70%) қаржыландырудың қайтарымдылығына кепілдік бере отырып немесе банктермен бірге кәсіпорындарға кредит бере отырып, банктермен кәсіпорынды құруға берілген қарыздар бойынша тәуекелдерді бөлуге дайын.

OSEO-ның қаржыландыру және кепілдіктер саласындағы қызметі шағын бизнес пен оның серіктестерінің қажеттіліктерінің үш түрін қамтиды: ұзақ мерзімді кредиттеу және банктермен бірлесіп қаржыландыру, қысқа мерзімді қаржыландыру, кепілдіктердің әртүрлі түрлері бар [28].

Францияның инновациялық көшбасшы елдерден артта қалуына және әлемдік дағдарыстың салдарын жұмсарту қажеттілігіне байланысты ұлттық инновациялық стратегияны елеулі жаңғырту қажеттілігі туындады. Француз үкіметі қолданатын қолдау шараларының көпшілігі кәсіпорындарда ҒЗТҚЖ-ны жанама қолдауға бағытталған. Мысалы, салықтық кредит және Жас инновациялық кәсіпорын мәртебесін беру сияқты салықтық жеңілдіктерді пайдалану соңғы жылдары француз инновациялық саясатының маңызды құралдарының бірі болды [28].

Сонымен, дағдарысқа қарсы ең сәтті шаралардың бірі «кредит делдалы» бекетін құру болды.

Кредит қаражатына қол жеткізуде қиындықтары бар кәсіпорындар делдалға жүгіне алады, өйткені оның міндеттері:

- банктердің өздері алған мемлекеттік қолдаудың орнына өздеріне алған міндеттемелерді сақтауын тексеру;
- бірнеше кәсіпорынды, әсіресе ШОБ, егер ол қаржыландыру проблемасына тап болса, көмексіз қалдырмау;
- әрбір кәсіпорын болған жағдайларды қарастырыңыз және мүмкін болған жағдайда нақты шешімдерді ұсыну;
- жергілікті кәсіпорындардың өтініштерін қарау үшін әр бөлімде кредит делдалдарын тағайындау;
- Үкіметке барлық шешілмеген мәселелер туралы хабарлау.

Делдалға жүгіну үш бизнестің екеуіне (63%) бастапқы бас тартқаннан кейін қаржыландыруды табуға мүмкіндік береді. Франция Банкінің зерттеуі бойынша кредиттік медиациядан сәтті өткен кәсіпорындардың басым көпшілігі (89%) дағдарысты жеңе алатындығын көрсетті, ал көмектесе алмаған компаниялардың үштен бір бөлігі келесі жылы дәрменсіз деп танылды.

Жалпы, кредиттік медиацияның сәттілігін түсіндіретін үш фактор бар. Біріншіден, бұл «жергілікті жерлерде», департаменттерде жұмыс істеген делдалдардың біліктілігі, олардың аймақтық экономикалық ерекшеліктерді білуі және банк қауымдастығымен тығыз қарым-қатынаста болу мүмкіндігі. Екіншіден, бұл OSEO қолдауы. Осы ұйым берген кепілдіктер өтініштерді қарауды едәуір жеңілдетті. Үшіншіден, қаржы қауымдастығының кредиттік медиацияны қабылдауы. Осы механизмнің басында банк басшыларының ұстанымы сақтықтан дұшпандыққа дейін өзгерді. Бірақ, сайып келгенде, кредит делдалдарының құзыреттілігі мен теңдестірілген әрекеттері тіпті ең жағымсыз менеджерлердің пікірін өзгертуге мәжбүр етті.

АҚШ-тың шағын бизнес әкімшілігі (SBA). 1953 жылы АҚШ Конгресі құрған. Миссиясы: кәсіпкерлер мен халыққа арналған оқыту курстары. Шағын бизнес кәсіпорындарын оқыту, көмек көрсету, кеңес беру, қолдау және мүдделерін қорғау, еркін бәсекеге қабілетті кәсіпкерлікті сақтау, сондай-ақ елдің ортақ экономикасын қолдау және нығайту [29].

ШОБ қолдаудың қаржылық емес шараларының негізгі бағыттары:

- Оқыту. Кәсіпкерлер мен халыққа арналған оқыту курстары.
- Деректерді талдау. Мемлекеттік деректер базасын қолдану арқылы кәсіпкерлерге мемлекеттік келісімшарттарды іздеуге көмектеседі.
- Адвокатура. SBA Конгресс заңнамасын қарастырады, шағын бизнес атынан куәлік береді және заңдардың шағын бизнеске әсерін бағалайды.

АҚШ-та пандемия басталғанға дейін шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың тетіктері болды. Әлемдегі экономикалық жағдайдың нашарлауына байланысты Үкімет ШОБ-ты қолдаудың жаңа бағдарламаларын енгізу және ескі бағдарламаларын кеңейту туралы шешім қабылдады. Олардың кейбірін қарастырайық [29]:

1. Жалақыны қорғау бағдарламасы бойынша кредиттер (Paycheck Protection Program).

Бағдарлама шағын бизнеске және covid-19-дан зардап шеккен басқа ұйымдарға мемлекет кепілдік берген жүз пайыздық қарыздар арқылы жалақыны ұстап тұруға, қызметкерлерді жалдауға және белгілі бір үстеме шығындарды жабуға ресурстар береді. Егер жұмыс берушілер қызметкерлерді ұстап қалудың барлық өлшемдерін сақтаса және бөлінген қаражат қолайлы шығындарды жабу үшін пайдаланылса, кредиттер кешіріледі, бұл жұмысшыларға жұмыста қалуға немесе жұмыссыз оралуға көмектеседі және пандемиядан кейін зардап шеккен шағын бизнес пен экономиканы қалпына келтіруді тездетеді. Бағдарламада бірқатар тартымды ерекшеліктер бар кредитті кешіру белгілі бір критерийлерге сәйкес, SBA комиссиясының болмауы және кез-келген талап етілмеген сомалар үшін бір пайыздық мөлшерлеме. Сонымен қатар, Конгресс қарыз қаражатын рұқсат етілген пайдалануды кеңейтті. Қарыз алушылар жалақы, коммуналдық қызметтер, жалдау ақысы және ипотека бойынша пайыздар сияқты шығындарды ғана емес, сонымен қатар кредит алушыға Федералды Денсаулық сақтау және қауіпсіздік ережелерін сақтауға көмектесу үшін жеткізушінің негізгі шығындарынан бастап жұмысшыларды

қорғау құралдары мен бейімделген инвестицияларға дейінгі шығындарды да жаба алады.

2. Шағын бизнестің қарыздық ауыртпалығын жеңілдету бағдарламасы. Коронавирусқа қарсы көмек және экономикалық қауіпсіздік туралы заңмен (CARES) құрылған бұл бағдарлама шағын бизнеске апаттарға байланысы жоқ жобаларға SBA кредиттері және шағын кредиттер арқылы жедел көмек көрсетеді.

CARES Заңы COVID19-дан зардап шеккен шағын бизнеске және басқа да заңды ұйымдарға 10 000 долларға дейін жедел гранттар беру үшін бағдарлама (Disaster Loans & Advances) құрды. CARE SPA Seidl өтінімінде көрсетілген қызметкерлер санымен анықталатын гранттар сомасына шектеулер қойды: бір қызметкерге 1000 АҚШ долларынан бастап, бірақ 10 000 АҚШ долларынан аспайды [29].

Түркияда ШОБ мемлекеттік қолдау жүйесі кеңінен дамыған. ШОБ Түркия экономикасында маңызды рөл атқарады және оның сауда-өнеркәсіп кешенінің негізін құрайды. Бұл секторда жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 81% жұмыс істейді. ШОБ жиынтық қосылған құнның 59% - ын өндіреді. Экспорттың жалпы құрылымының 56%-ы ШОБ-қа тиесілі. ШОБ пайыздық арақатынасында келесі салалар бойынша бөлінген: сауда – саттық – 46,8%, қызметтер-37,1%, өнеркәсіп – 12,6%, басқалары – 3,5%. Мемлекеттік ұйым-шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі бас басқарма (KOSGEB) [11], [30].

KOSGEB-тің негізгі міндеті-шағын кәсіпкерлік саласындағы мемлекеттік саясатты дайындау және ұлттық және халықаралық тәжірибені талдау негізінде шағын және орта бизнесті дамытуға жан-жақты жәрдемдесу. 55 кәсіпкерлерге қызмет көрсету орталығының 20-ы технологияларды дамыту орталығы, 90-ы энергетикалық орталық құрылымында. KOSGEB қызметтерін Түркияның кез келген өңірінен алуға болады [11], [30].

Ұсынымдар

Нақты:

1. ШОБ-ты мемлекеттік қаржыландыруды жалғастыру қажеттілігі көпфакторлы регрессиондық анализ арқасында есептеп шығардық (15-кесте).

Аталмыш талдауда ШОБ-ты қаржыландырудың ең маңызды көзі мемлекеттік бюджет болып табылатынын дәлелдедік. Бұл ретте, мемлекеттік қаржыландырудың 1 теңгесі ШОБ-тың өнім шығарылымының көлемін 3 теңгеге ұлғайтады және керісінше ол көмек көрсетілмесе, 1 теңге жалпы ШОБ-тың пайдасының 21 теңгесін шауып түсіретін қауп бар деуге болады.

АӨК-те де сондай жағдай, яғни мемлекеттік қаржыландырудың 1 теңгесі 6 теңге пайда әкелсе, сәйкесінше берілмесе 121 теңге пайдасынан айырылады.

Сонымен қатар, мемлекеттік қолдау ол әртүрлі деігейдегі бағдарламалар арқылы жүзеге асырылады. Оның ішінде кредит беру, кепілдік беру, оқыту, консультациялар жасау сияқты тетіктер бар. Олардың барлығы өз нәтижесін беріп те жатыр. Бүгінгі күні Үкіметпен таңдалған ШОБ-ты қолдау тетіктері

пандемияға байланысты әлемдік кризис жағдайында өзінің тиімділігін көрсетті деп айтуға толықтай негіз бар.

2. ЕДБ ШОБ-ты кредиттеудегі үдерісі баяуланғанын ескере отырып, микроқаржылық ұйымдарға қолдау көрсету қажет.

Қазақстанда шағын бизнесті қаржыландырудың басқа да көздері бар екенін атап өткен жөн. Ең белсенділері микроқаржы ұйымдары болып табылады. Қолжетімді өнімдердің арқасында МҚҰ жаңа бастаған бизнеске де, жұмыс істеп тұрған бизнеске де белсенді көмектеседі. Өнімдерге қолжетімділік кредит портфелінің жыл сайынғы серпінді өсуімен расталады.

ҚР ҰБ-ның ақпаратына сай ағымдағы жылдың басында берілген микрокредиттер көлемі 696,5 млрд. теңгені құрады, бір жыл ішінде бұл сома 65,8% - ға өсті. Бұл ретте ЕДБ сегментіне қарағанда өсу серпіні тұрақты, 5 жыл ішінде МҚҰ кредит қоржыны 7 есеге жуық ұлғайды, бұл сектордың қарқынды дамуын көрсетеді.

Шағын бизнесті кредиттеуді жүзеге асыратын ірі МҚҰ арасында берілген қарыздар көлемінің ең үлкен жылдық өсуі Solva МҚҰ-да байқалады: бірден плюс 25,7 млрд. теңге немесе жылына 72,2%, 61,4 млрд. теңгеге дейін. Қазір компания кәсіпкерлер - ШОБ, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар және ЖШС үшін жаңа өнімдер әзірлеуде. Қарыздар кез келген мақсаттарға, оның ішінде айналым қаражатын толықтыру үшін, кепілсіз және кепілгерлерсіз беріледі, бұл өнімдерді қолжетімді етеді. Ең бастысы, компания тек ірі қалаларда ғана емес, сонымен қатар Қазақстанның шалғай өңірлерінде де жұмыс істейді. Сонымен қатар, Solva - онлайн кредиттеу бойынша МҚҰ арасында көшбасшылардың бірі. Компания өтінімдерді мобильді қосымша немесе сайт арқылы электрондық форматта қабылдайды, барынша қарапайым ресімдеуді, шағын кредит берудің икемді мерзімін және қарызды өтеудің ыңғайлы форматын ұсынады [21].

МҚҰ арасында кредит қоржынының өсуі бойынша екінші орынды КМҒ компаниясы алды: сома 25,3 млрд. теңгеге немесе бір жыл ішінде 18,6% - ға, 161,7 млрд. теңгеге дейін ұлғайды. МҚҰ ШОБ үшін бірқатар өнімдер ұсынады, сондай-ақ агросекторда микробизнес үшін кредиттер желісі бар.

Соңында ТОП-3 МҚҰ Freedom Finance Credit: кредиттік портфель 21,6 млрд. теңгеге ұлғайды. Айта кету керек, сектордың басқа жетекшілерімен салыстырғанда компания нарықта жақында жұмыс істейді [21].

Осылайша, ҚР МҚҰ ЕДБ-ға қарағанда шағын кәсіпкерлер үшін қолжетімді қаржыландыру ұсынады. Микроқаржы ұйымдары артық бюрократиясыз өтінімдерді қабылдайды, өтініштерді беру және қарау процесі тезірек және оңай, бұл бизнеске қажетті қаражатты тез алуға мүмкіндік береді.

Бұдан басқа, қарыздар кепілсіз және кепілгерлерсіз беріледі, бұл ШОБ үшін, әсіресе шалғай өңірлерден келген жағдайда өте маңызды.

Аталған секторды дамытуға, Қазақстан Республикасының Қаржылық мониторинг агенттігі, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі МҚО өкілдерімен және өзге де мүдделі тараптармен бірлесіп отырып тиісті заңнамалық актілерді

оңтайландыру қажет.

Бұл өз кезегінде ЕДБ-ның ШОБ-ты кредиттеуге ынтасын көтереді. Арада бәсекелестік пайда болады. Бәсеке болған жерде берілетін сапалы қаржылық қызметтер пайда болады. ШОБ қолжетімді қаржыға жолы ашылады.

Жанама:

3. Кәсіпкерлердің мүдделерін қорғайтын ассоциацияларды ашу;

Бүгінгі күні, бизнестің құқығы мен мүддесін қорғау ҚР «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасының басты қызметінің бірі. Осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін ҰКП құрылымында кәсіпкерлерді құқықтық қорғау департаменті, 16 аймақтық кәсіпкерлерді қолдау палаталарында құқық қорғау, қоғамдық мониторинг және мемлекеттік органдармен ықпалдастық бөлімі құрылды, аймақтық палаталарда заңгер-сарапшылар жұмыс істейді.

Палатаның бастамасымен кәсіпкерлер құқығын қорғау кеңесі құрылды. Ұлттық палата жанындағы кеңеске депутаттар, заңгер-тәжірибешілер, қоғам қайраткерлері, ғалымдар мен БАҚ өкілдері кіреді. Палата жанындағы кеңесті Ұлттық кәсіпкерлер палатасының ҚР Парламент Сенатындағы өкілі басқарады.

Кеңестің ай сайынғы отырысында бизнес субъектілерінің заңдарын шектеуге қатысты нақты жағдайларды шешу жолдары талқыланады. Хаттамадағы кеңес шешімдері алдағы уақытта өзге кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау кезінде қолданылады. Бизнестің мүддесін қорғау үшін Ұлттық кәсіпкерлер палатасы мен ҚР Бас прокуратурасы арасында әріптестік жөніндегі меморандумға қол қойылып, бірлесіп атқаратын шаралар жоспары жасалған.

Жоспарда төмендегі мәселелер қарастырылған:

- Кәсіпкерлердің жүгінімдері бойынша туындаған мәселелерді шешудің бірінғай жүйесін жасау үшін жұмыс тобын құру.

- Кәсіпкерлікті дамыту мен қолдауға бағытталған «Мықты бизнес-мықты Қазақстан» жобасын жасау және жүзеге асыру.

- Кәсіпкерлердің мәселелер картасын жасау және өзге де шаралар.

Осыған ұқсас прокуратура органдарымен бірлесіп жасалған құжатқа облыстарда, Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында да қол қойылды.

Енді кез келген кәсіпкер бизнесті жүзеге асырып отырған аймағына қарамастан заңдық тұрғыдағы мәселелері бойынша видеоконференция арқылы Баспрокуратураның бірінші басшылары мен облыс прокурорларымен тікелей байланыса алады. Әріптестік жөніндегі меморандум аясында ҚР экономикалық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігімен (қаржы полициясы) де әріптестік орнатылды. Қаржы полициясы өкілдерімен бірлесіп республиканың барлық өңірлерінде жұмыс тобы құрылуда. Осылайша, Ұлттық палата бизнесті жүйелі негізде қорғауды жүзеге асыруға қажетті барлық жағдайды жасады деп көрсетілген «Атамекен» ҰКП сайтында [20, 51].

Алайда, М.А Абишева мен Р.Т. Дуламбаеваның ғылыми жетекшілігімен жүргізілген «Пандемия жағдайындағы мемлекеттік басқару» атты зерттеуде сауланама жүргізіліп, бизнес-қоғамдастық өкілдерінің пікірі бойынша дағдарыс кезеңінде «Атамекен» ҰКП өзін нашар көрсетті деп көрсетілген [11]. Яғни, өзіне арттырған жауапкершілікті ақтамайды. Оның ішінде ең өзектісі:

- ШОБ-қа назар аударылмайды;
- Қарастыру мерзімі тым ұзақ 3 айға дейін;

Бұл ретте, кәсіпкерлердің мүдделерін тианақты және тез қорғайтын салалық ассоциацияларды жандандыру. Олардың жұмысы тиімдірек болды. Себебі ол әр салада әр өңірде билікпен, қаржылық институттармен тікелей байланысқа шығаты белсенді кәсіпкерлердің тобы.

4. Пандемия әлі көзін жойған жоқ. 2020 жылғы «локдаундарды» енгізбей медициналық алдын алу шараларын қолдану қажет [11]:

- Техникалық құралдарды, азаматтардың температурасын өлшеу бойынша жылу сканерлерін қолдана отырып, әуежайларда, елді мекендерде, ұымдарда арнайы карантин енгізу. Қытайда азаматтың жеке деректерін бір уақытта анықтайтын сканерлер енгізілген: температурасы болған жағдайда адамның аты-жөні экранда бірден шығады;

- Госпитальдардың жұмысын күшейту. Шамадан тыс жүктеме жағдайында кейбір елдер пациенттерді ажыратады және көмекке мұқтаж азаматтарға – қарт адамдарға, науқастарға, иммунитеті төмен адамдарға қызмет көрсетеді, қалғандарына үйде емделуге кеңес беріледі;

- Вирусты анықтау зертханаларының санын көбейту және осы жұмысқа тартылған медициналық қызметкерлердің санын көбейту.

- Қоғамдық орындарды жүйелі түрде профилактикалық дезинфекциялау;

Қорытынды

Коронавирус пандемиясы аясында кәсіпкерлік сектордың іскерлік белсенділігінің баяулауы жағдайында Қазақстан Республикасы Президентінің тапсырмасы бойынша ШОБ-ты қолдау бойынша үлкен жұмыс жүргізілді. Себебі төтенше жағдай мен карантиндік шараларды енгізу Қазақстанның бизнесіне кері әсерін тигізді. Шамамен 300 мың кәсіпкерлік субъектісі өз қызметін кейінге қалдырды, шамамен 1,6 млн адам ұстаусыз демалысқа жіберілді, 4,5 млн адам 42500 теңге көлемінде әлеуметтік төлемдер төленді, шамамен 1 млн кәсіпкерлік субъектісі пандемиядан шығынға ұшырады, ЕДБ қарыздары бар шамамен 14-15 мың кәсіпкерлік субъектісі мерзімін кейінге қалдыруға өтініш білдірді.

Covid-19-ға байланысты ШОБ-ты қолдау жөніндегі дағдарысқа қарсы шараларға мыналарды жатқызуға болады:

1. ШОБ-ты кредиттеу. Төтенше жағдайдан зардап шеккен ШОБ-ты жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасы аясында 600 млрд теңге бөлінді.

2. Кредиттер бойынша төлемдерді кейінге қалдыру. Төтенше жағдай салдарынан зардап шеккен ШОБ қарыздары бойынша борыш пен пайыздардың негізгі бөлігінің сомаларын 3 айға дейінгі мерзімге төлеуді тоқтата тұру. Банктер карантин енгізу салдарынан туындаған төлемдердің мерзімін өткізіп алған жағдайда айыппұлдар мен өсімпұлдарды есептемейді.

3. Ұлттық Банктің валюталық интервенцияларын жүзеге асыру. теңгенің айырбас бағамын тұрақтандыруға қол жеткізу мақсатында 2020 жылғы наурызда 1487 млрд. АҚШ доллары көлемінде интервенция жүргізілді.

4. АӨК қолдау бойынша шаралар қабылдау. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер бойынша жер салығын жою, сондай-ақ 2020 жылдың соңына дейін АӨК биологиялық активтерінің импортын КҚС-тан босату.

5. ШОБ салықтарын төлеуді кейінге қалдыру. Ірі бизнестің шағын, орта және белгілі бір секторларының субъектілеріне 2020 жылғы наурыздан бастап салықтың барлық түрлері мен басқа да міндетті төлемдерді төлеуге рұқсат етілді. 2020 жылдың 1 маусымына дейін ШОБ үшін салықтық тексерулерді тоқтата тұру 2020 жылдың соңына дейін бензин мен дизель отынының экспорты акциздерді төлеуден босатылды.

6. Кәсіпкерлікті дамыту саласында жиынтығында оң нәтиже беретін қаржылық, сондай-ақ қаржылық емес сипаттағы бизнесті қолдау және дамыту жөніндегі бағдарламаларды іске асыру. Осы бағдарламаларды іске қосудың арқасында кәсіпкерлікті қолдау құралдарының спектрі айтарлықтай кеңейді. Атап айтқанда, субъектілердің кредиттері бойынша сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау, субъектілердің кредиттеріне кепілдік беру басталды, сондай-ақ ШОБ субъектілерін оқыту және консультациялық қолдау бағдарламаларын ауқымды іске асыру басталды, бұл осы салада кейбір елеулі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік берді.

Магистірлік жобаны саралай келе айтатын болсақ, шетелдердің тәжірбиесі және өз еліміздегі төтенше жағдай кезіндегі Үкіметтің қабылдаған

шаралары тұтастай алғанда өзінің тиімділігін көрсетті.

Регрессиялық анализде көргендей, егер де ШОБ-ты мемлекет қолдау көрсетіп арзан кредиттерді бермейтін болса, онда ШОБ-тың шығаратын өнім көлемі азайады. Яғни, қазіргі таңда мемлекеттік қолдау (субсидия, кепілдік беру) ШОБ-тың дамуына, бәсекелестік қабілетін сақтауға қажет бірден-бір құрал.

ШОБ-тың қолдаудың өзге салаға қарағанда өнеркәсіп саласына басымдық беруіміз қажет.

Жоғарыда баяндалғанның негізінде, мен Үкімет тарапынан барлық қабылданып жатқан шараларға қарамастан, Қазақстан Республикасында бірқатар проблемалар бар, оларды шешу Үкіметтен неғұрлым прагматикалық тәсілді және тиісті шараларды егжей-тегжейлі пысықтауды талап етеді деген қорытындыға келемін.

Экономикада ШОБ-тың үлкен үлесі сапалық өсімсіз елдің табысты экономикалық дамуының кепілі болып табылмайды. Сондықтан Үкіметпен айқындалатын ШОБ мөлшерін жай ғана ұлғайту жөніндегі мақсат басым болмауға тиіс, әйтпесе бұл сектор өзінің бәсекеге қабілетсіздігі мен өнімділігі төмен болуына байланысты үнемі жаңа субсидияларды талап ететін болады.

Дамыған елдерде ШОБ-ты қолдау басым тәртіппен ұзақ мерзімді жоспарда көбірек жұмыс орындарын құратын, жоғары жалақы төлеуге, персоналды оқытуға қаражат салуға мүмкіндігі бар перспективалы тез өсетін компанияларға бағытталған.

Қорыта айтқанда, дамыған кәсіпкерлік сектор кез келген елдің экономикасының негізі болып табылады. Егер үлкен бизнес қазіргі экономиканың өзегі болса, онда ШОБ – бұл байланыстырушы буын. Біздің экономикамыздағы ШОБ-тың үлесі неғұрлым көп болса, Қазақстанның дамуы одан сайын тұрақты болады. Дамыған жеке бизнес жұмыспен қамтылудың өсуіне, отандық өнімнің көлемі мен сапасының артуына ықпал етеді.

Пайдаланылған дереккөздер

1. Қазақстан Республикасы Президентінің халқына жолдауы 01.09.2020 ж. – URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek. Жүгінген күні 24.03.2022 ж.
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ақпараты – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry>. Жүгінген күні 24.03.2022 ж.
3. ҚР Ұлттық Банкі – URL: <https://nationalbank.kz/ru/page/statistika>. Жүгінген күні 28.03.2022 ж.
4. Ворожбит О.Ю. Структура предпринимательской среды: определяющие факторы // Вестник ТОГУ. – г. Хабаровск 2020. – № 4 – (19). С.121-128.
5. Бегежанов Д.(2010), Қазақстан Республикасының инновациялық экономикасының қалыптасуы мен дамуындағы шағын кәсіпкерлік, экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация, Қарағанды қ.
6. Талдау: Рабочая сила (в трудоспособном возрасте*) – URL: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/702837?keyword>. Жүгінген күні 12.04.2022 ж.
7. Учкампилова А. (2010), Анализ развития малого предпринимательства в 3 регионах исследование Сандж (2011), Стратегия поддержки малого и среднего бизнеса в проектных областях (Атырауская и Мангистауская области), Основано на опросе предпринимателей и экспертных интервью июль-октябрь 2011, Астана – URL: <http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/6194/analiz-razvitia.pdf>. Жүгінген күні 27.04.2022 ж.
8. Ф.Кенэ Избранные экономические произведения // М: 1960 г, с.23
9. Шумпетер А. Теория экономического развития М. : 1990, с.77.
10. Д. Нурушева (2015), Развитие МСБ в Казахстане: Опыт Атырау. Программа для молодых исследователей в области публичной политики Фонда Сорос-Казахстан зерттеу жұмысы. Астана – URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2015/10/development_of_sme_Atyrau.pdf. Жүгінген күні 27.04.2022 ж.
11. Пандемия жағдайындағы мемлекеттік басқару атты М.А Абишева мен Р.Т. Дуламбаеваның зерттеуі – URL: https://repository.apa.kz/bitstream/handle/123456789/395/%d0%93%d0%be%d1%81%d1%83%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5%20%d0%b2%20%d1%83%d1%81%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%8f%d1%85%20%d0%bf%d0%b0%d0%bd%d0%b4%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d0%b8_%d0%ba%d0%b0%d0%b7.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.

12. Исследование ЦАРЕС по Казахстану, Узбекистану, Пакистану, Грузии – URL: <https://www.carecinstitute.org/publications/research-impact-of-covid-19-on-micro-small-and-medium-sized-enterprises-msme-in-selected-carec-countries/>. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.

13. Антикризисные меры в Казахстане – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/antikrizisnye-mery-pravitelstva-vozobnovlenie-rosta-ekonomiki-i-podderzhka-msb-862620>. Жүгінген күні 19.04.2022 ж.

14. Меры поддержки МСБ в Казахстане – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/v-kazahstane-podgotovlen-novyy-paket-mer-podderzhke-msb-a-irgaliev-37543>. Жүгінген күні 19.04.2022 ж.

15. Отчет Даму о развитии МСБ – URL: https://damu.kz/upload/iblock/de7/Damu_AR_2019_RU_electric.pdf. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.

16. Отчет МНЭ РК о состоянии регулирования предпринимательской деятельности в республике казахстан за 2020 год – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/224363?lang=ru>. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.

17. ЖІӨ-дегі ШОБ-тың үлесі – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/7>. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.

18. Банктердің экономика салалары бойынша кредиттері – URL: <https://nationalbank.kz/kz/news/kredity-bankov-v-razreze-otrasley-ekonomiki/rubrics/1776>. Жүгінген күні 26.04.2022 ж.

19. Статистика рабочей силы – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/6>. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.

20. ШОК субъектілерінің өнім (тауар, қызмет) шығарылымының нақты көлем индексі – URL: <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/2709441>. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.

21. Малый бизнес нуждается в доступном финансировании: спрос на кредитование увеличился более чем в 6 раз, при этом уровень одобрения займов резко ухудшается. Статья на портале Ренкинг.кз – URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/malyj-biznes-nuzhdaetsya-v-dostupnom-finansirovanii-spros-na-kreditovanie-uvlichilsya-bolee-chem-v-6-raz-pri-etom-uroven-odobreniya-zajmov-rezko-uhudshaetsya>. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.

22. Doing business в Казахстане Махудаева Л. Нур-Султан, . Статья. 2022 год – URL: <https://doingbusiness.kz/file/pdf/2022/05/04/Doing%20Business%202022%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf>. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.

23. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы – URL: <https://atameken.kz/>. Жүгінген күні 02.03.2022 ж.

24. Малый и средний бизнес в южной Корее и Сингапуре в условиях пандемии covid-19. Заболоцка В.В. Статья. Санкт-Петербург, 2022г. с.56-63 – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48074220>. Жүгінген күні 27.04.2022ж.

25. Основные макропоказатели Сингапура – URL: <https://take->

profit.org/statistics/gdp/singapore/. Жүгінген күні 27.04.2022ж.

26. Основные макро показатели Южной Кореи – URL: <https://take-profit.org/statistics/gdp/south-korea/>. Жүгінген күні 27.04.2022ж.

27. Страновой обзор: Опыт Китая в борьбе с COVID-19 – URL: <https://ach.gov.ru/upload/pdf/China%20COVID-19.pdf>. Жүгінген күні 16.04.2022 ж.

28. Опыт государственной поддержки малого и среднего бизнеса во Франции – URL: http://www.fa.ru/org/div/uank/autorefs/Documents/2012_12/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%90%D0%90.pdf. Жүгінген күні 18.04.2022 ж.

29. Государственная поддержка МСП в США и Великобритании в условиях кризиса Covid-19 – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-podderzhka-msp-v-ssha-i-velikobritanii-v-usloviyah-krizisa-covid-19>. Жүгінген күні 18.04.2022 ж.

30. После пандемии COVID-19. Перспективы восстановления экономики в Центральной Азии. Доклад ОЭСР – URL: https://www.oecd.org/eurasia/Beyond_COVID%2019_Central%20Asia%20_RU.pdf. Жүгінген күні 18.04.2022 ж.

31. Валютная интервенция НБК – URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/novosti/10601>. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.

32. Vanderberg P. Micro, Small and Medium-sized Enterprises and the Global Economic Crisis: Impacts and policy responses. – Geneva: ILO. – 2009. – P. 10.

33. Наурызбекова А.Е. Государство и проблемы малого и среднего предпринимательства в Казахстане. Вестник КазНУ. Серия Экономическая. 2020. № 2. – С. 121-127.

34. Аль-Равашдех Хамзе Махмуд Мировая практика формирования малого инновационного бизнеса. – Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. 2017. Т. 6. № 3(2), с.32.

35. Г. Бурибаева, Ф. Сарсекеев, А. Оспанов, Б. Имашев «Отчет о состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах». Нур-Султан, 2021 г., выпуск № 13. 100 с.

36. Тлябичев К. В. Развитие благоприятной предпринимательской среды региона. – Вестник МГУ. 2019 №2, с.118.

37. Исследование Ernst & Young в 2020 году – URL: https://www.ey.com/ru_kz/news/2020/08/sme-survey-online-conference. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.

38. Петраков Н.Я., Шагалов Г.Л. Вопросы развития экспортного потенциала высокотехнологической продукции – URL: <http://www.cemi.rssi.ru>. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.

39. Воробьева И.П. Государственное регулирование национальной экономики: учебное пособие/науч. ред. Ю.С. Нехорошев. – Томск: Издательский дом ТГУ, 2014. – 292 с.

40. Отчет о развитии малого и среднего предпринимательства Республики Казахстан в 2019 году в разрезе регионов НПП РК «Атамекен» – URL: https://atameken.kz/uploads/content/files/AtamekenMSP%20GO_rus140720.pdf.

Жүгінген күні 23.04.2022 ж.

41. Предпринимательство /под. ред. Б.Я.Горфинкеля М.: Бинки и биржи, 2009 г., 191с.

42. Жантенова М. (2014), 5 демонов казахстанского бизнеса, Национальная палата предпринимателей РК – URL: <http://palata.kz/ru/news/9175>.
Жүгінген күні 26.04.2022 ж.

43. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т.1 – Издательство «Прогресс», 1993 г., с.209.

44. Левушкина С.В. Интегрированная совокупность факторов предпринимательской среды и тенденции их развития // Современные исследования социальных проблем: электр. науч. журн. 2018. №9(17).

45. Статья директор по развитию предпринимательства и конкуренции ОАО «Акса» Корчагин Юлиан Андриянович – URL: <https://center-yf.ru/data/ip/predprinimatelskaya-sreda.php>. Жүгінген күні 28.04.2022 ж.

46. Ворожбит О.Ю., Титова Н.Ю. Предпринимательская среда как фактор взаимодействия предпринимательских структур – Вестник Пермского университета Выпуск 1 (120), 2014 г. С. 135.

47. Тлябичев К. В. Развитие благоприятной предпринимательской среды региона. – Вестник МГУ. 2019 №2, с.118.

48. Тогайбаева Л.И., Вечкинзова Е.А. Институциональные основы инновационного развития экономики Казахстана как условие стабилизации рынка труда // Экономика, предпринимательство и право Том 10, №12 2020. – С. 3375- 3388.

49. Сабитова Н.М., Хайруллова А.И. Развитие альтернативных инструментов финансирования малого и среднего бизнеса // Финансы и кредит. – 2017. – Т. 23, № 44. – С. 2631 – 2645.

50. Брыков Б.А. Влияние внешних факторов на формирование модели кредитования субъектов малого и среднего предпринимательства. Зарубежный опыт // Российское предпринимательство.- 2017. Том 18, №13.- С.2049-2061.

51. Заболоцкая В.В. Государственная финансовая поддержка инновационной деятельности малого и среднего предпринимательства за рубежом // Финансы и кредит 28 (2015) 31–43.

52. Сорокина В. Малый бизнес по-сингапурски// Мировая экономика и международные отношения.- №9, 2013.- с.81.

53. Г. Бурибаева, Ф. Сарсекеев, А. Оспанов, Б. Имашев «Отчет о состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах». Нур-Султан, 2021 г. , выпуск № 13. 100 стр.

54. Сейткулова А. Анализ кредитования малого и среднего бизнеса в Казахстане: проблемы и пути их решения // East European Scientific Journal) №5(57), 2020. – С.50-53.

55. Кожабоева А. Инновационное предпринимательство в аспекте

устойчивого социально-экономического развития РК. – Вестник ВГУИТ, №1, 2017 г., с. 454.

56. Li L.Y., Hermes N., Meesters A. Convergence of the performance of microfinance institutions: A de-composition analysis// *Economic Modelling*. 2019. Vol. 81. P. 308–324.

57. Аль-РавашдехХамзе Махмуд Мировая практика формирования малого инновационного бизнеса. – *Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration*. 2017. Т. 6. № 3(2), с.32.

58. Addressing challenges for high-growth companies. Summary and conclusions of the Europe INNOVA gazelle's innovation panel // *Europe INNOVA*. – 2006. – Paper № 6.

Қосымшалар

Қосымша №1 Регрессиялық анализ

	Өнім шығарылым ы, трлн. тг	ШОБ саны, млн. дана	ЕДБ берген кредит, трлн. тг	Даму арқылы берілген кредит, млрд. тг	Даму субсидиясы, млрд. тг	Даму кепілдігі, млрд. тг	ШОБ-тың жалпы қосылған құны, трлн. Тг	ШОБ-та жұмыспен қамтылғандар саны, млн. адам	ШОБ ЖІӨ-дегі үлесі, %	ЕДБ кредиттері бойынша %	Жұмыссыздық деңгейі, %	Адам басына орта есеппен табысы, мың. тг	АӨК-ке АҚК берген кредит, млрд. тг
2016	19,6	1,2	12,7	606	331,9	26,9	12,5	3,1	26,8	14,5	5	76,6	122,2
2017	23,2	1,3	12,7	518,7	248,6	39,5	14,2	3,2	26,8	13,2	4,9	83,7	153,5
2018	26,5	1,3	13	526,4	199,2	54,3	17,5	3,3	28,4	11,7	4,9	93,1	258,7
2019	32,4	1,4	13,9	597,9	270	89	21,2	3,4	30,8	12,1	4,8	104,3	289,8
2020	33,6	1,4	14,6	1 645,10	1 169,70	265,8	22,3	3,4	31,6	11,4	4,9	116,1	277,3

	Өнім шығарылым ы, млрд. тг	ЕДБ берген кредит, млрд. тг	Даму арқылы берілген кредит, млрд. тг	Даму субсидиясы, млрд. тг	Даму кепілдігі, млрд. тг	АӨК-ке АҚК берген кредит, млрд. тг	ШОБ ЖІӨ-дегі үлесі, ед
2016	19600	12700	606	331,9	26,9	122,2	0,268
2017	23200	12700	518,7	248,6	39,5	153,5	0,268
2018	26500	13000	526,4	199,2	54,3	258,7	0,284
2019	32400	13900	597,9	270	89	289,8	0,308
2020	33600	14600	1 645,10	1 169,70	265,8	277,3	0,316

	Өнім шығарылым ы, млрд. тг	ЕДБ берген кредит, млрд. тг	Даму арқылы берілген кредит, млрд. тг	Даму субсидиясы, млрд. тг	Даму кепілдігі, млрд. тг	АӨК-ке АҚК берген кредит, млрд. тг	ШОБ ЖІӨ-дегі үлесі, ед
2016	19600	12700	606	331,9	26,9	122,2	0,268
2017	23200	12700	518,7	248,6	39,5	153,5	0,268
2018	26500	13000	526,4	199,2	54,3	258,7	0,284
2019	32400	13900	597,9	270	89	289,8	0,308
2020	33600	14600	1 645,10	1 169,70	265,8	277,3	0,316

Вывод итогов

Регрессионная статистика

Множественный R	1
R-квадрат	1
Нормированный R-квадрат	65535
Стандартная ошибка	0
Наблюдения	5

Дисперсионный анализ

	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	6	142152000	23692000	#ЧИСЛО!	#ЧИСЛО!
Остаток	0	0	65535		
Итого	6	142152000			

	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
Y-пересечение	-14246,81125	0	65535	#ЧИСЛО!	-14246,81125	-14246,81125	-14246,81125	-14246,81125
Переменная X 1	3,373793531	0	65535	#ЧИСЛО!	3,373793531	3,373793531	3,373793531	3,373793531
Переменная X 2	-21,49644351	0	65535	#ЧИСЛО!	-21,49644351	-21,49644351	-21,49644351	-21,49644351
Переменная X 3	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0
Переменная X 4	121,1979705	0	65535	#ЧИСЛО!	121,1979705	121,1979705	121,1979705	121,1979705
Переменная X 5	6,270480913	0	65535	#ЧИСЛО!	6,270480913	6,270480913	6,270480913	6,270480913
Переменная X 6	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0

Вывод остатка

Наблюдение	Предсказанное	Остатки	Нормированные остатки
1	19600	0	0
2	23200	0	0
3	26500	3,63798E-12	2,449489743
4	32400	0	0
5	33600	0	0

	Өнім шығарылымы, трлн. тг	ШОБ саны, млн. дана	ЕДБ берген кредит, трлн. тг	Даму арқылы берілген кредит, млрд. тг	Даму субсидиясы, млрд. тг	Даму кепілдігі, млрд. тг	ШОБ-тың жалпы қосылған құны	ШОБ-та жұмыспен қамтылғандар саны, млн. адам	ШОБ ЖТӨ-дегі үлесі, %	ЕДБ кредиттері бойынша %	Жұмыссыздық деңгейі, %	Адам басына орта есеппен табысы, мың. тг	АӨК-ке АКК берген кредит, млрд. тг
2016	19,6	1,2	12,7	606	331,9	26,9	12,5	3,1	26,8	14,5	5	76,6	122,2
2017	23,2	1,3	12,7	518,7	248,6	39,5	14,2	3,2	26,8	13,2	4,9	83,7	153,5
2018	26,5	1,3	13	526,4	199,2	54,3	17,5	3,3	28,4	11,7	4,9	93,1	258,7
2019	32,4	1,4	13,9	597,9	270	89	21,2	3,4	30,8	12,1	4,8	104,3	289,8
2020	33,6	1,4	14,6	1 645,10	1 169,70	265,8	22,3	3,4	31,6	11,4	4,9	116,1	277,3
	Столбец 1	Столбец 2	Столбец 3	Столбец 4	Столбец 5	Столбец 6	Столбец 7	Столбец 8	Столбец 9	Столбец 10	Столбец 11	Столбец 12	Столбец 13
Столбец 1	1												
Столбец 2	0,969395428	1											
Столбец 3	0,930968683	0,859996429	1										
Столбец 4	0,615708738	0,527736607	0,827958713	1									
Столбец 5	0,569156773	0,485603144	0,798382277	0,997609125	1								
Столбец 6	0,781423444	0,708282157	0,92264547	0,971904123	0,956034327	1							
Столбец 7	0,995974743	0,943977939	0,93678093	0,629295157	0,5809634	0,789386538	1						
Столбец 8	0,986145976	0,962533422	0,861980896	0,509483354	0,455816485	0,696192313	0,982865245	1					
Столбец 9	0,973319092	0,898717034	0,975165828	0,697875634	0,656496566	0,831318605	0,982830716	0,933699562	1				
Столбец 10	-0,874077478	-0,841238239	-0,72062268	-0,488088134	-0,430112074	-0,656605354	-0,880695372	-0,922809295	-0,791232301	1			
Столбец 11	-0,759134073	-0,845154255	-0,504575949	0,005893698	0,053569847	-0,223552198	-0,721938255	-0,813489217	-0,632962104	0,667284809	1		
Столбец 12	0,979674468	0,926180025	0,967737918	0,754279546	0,712831899	0,885809689	0,982904954	0,948438885	0,9755158	-0,87013347	-0,618997273	1	
Столбец 13	0,933957156	0,872991717	0,785970293	0,411200603	0,349622542	0,60077009	0,947738168	0,971476708	0,892279501	-0,931344755	-0,770794139	0,891229637	1
Вывод итогов													
Регрессионная статистика													
Множественный R	1												
R-квадрат	1												
Нормированный R-к	65535												
Стандартная ошибка	0												
Наблюдения	5												
Дисперсионный анализ													
	df	SS	MS	F	Значимость F								
Регрессия	12	3803,37	316,9475	#ЧИСЛО!	#ЧИСЛО!								
Остаток	0	0	65535										
Итого	12	3803,37											
Кoeffициенты, стандартная ошибка, t-статистика, P-Значение, Нижние 95%, Верхние 95%, Нижние 95,0%, Верхние 95,0%													
У-пересечение	0	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д
Переменная X 1	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 2	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 3	-0,060398865	0	65535	#ЧИСЛО!	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865	-0,060398865
Переменная X 4	0,06608012	0	65535	#ЧИСЛО!	0,06608012	0,06608012	0,06608012	0,06608012	0,06608012	0,06608012	0,06608012	0,06608012	0,06608012
Переменная X 5	0,003956611	0	65535	#ЧИСЛО!	0,003956611	0,003956611	0,003956611	0,003956611	0,003956611	0,003956611	0,003956611	0,003956611	0,003956611
Переменная X 6	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 7	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 8	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 9	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 10	0	0	65535	#ЧИСЛО!	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Переменная X 11	0,396856769	0	65535	#ЧИСЛО!	0,396856769	0,396856769	0,396856769	0,396856769	0,396856769	0,396856769	0,396856769	0,396856769	0,396856769
Переменная X 12	0,03080245	0	65535	#ЧИСЛО!	0,03080245	0,03080245	0,03080245	0,03080245	0,03080245	0,03080245	0,03080245	0,03080245	0,03080245
Вывод остатка													
Наблюдение	Предсказанное	Остатки	Стандартные остатки										
1	19,6	-1,42109E-14	-2,449489743										
2	23,2	-7,10543E-15	-1,224744871										
3	26,5	-7,10543E-15	-1,224744871										
4	32,4	-7,10543E-15	-1,224744871										
5	33,6	-7,10543E-15	-1,224744871										

Талдамалы жазба нысаны

Жоба авторы: Бесжанов А. К.
Ғылыми жетекші: Кусаинова Л. И.

Жоба идеясы	Атауы Пандемия жағдайында орта және шағын бизнесті кредиттеу
Проблемалық жағдай (кейс)	Сипаттамасы. Пандемия әсерінен көбінде шағын, оның ішінде микрокәсіпкерлік субъектілерінің қаржылық жағдайы төмендеп, жабылып қалды. Саланы аяққа тұрғызу үшін мемлекеттен қаржылық көмек талап етілді.
Аталмыш проблеманың қазірде бар шешімдері	Қазірде бар тәсілдердің жіктелуі. Бүгінгі күні көрсетіліп отырған мемлекеттік қолдау (субсидия, кепілдеме, оқыту, салықтық каникулдар және т.б.) ШОБ саласын кредиттеуге өте жағымды әсер ететінін ағымдағы жағдау мен оның осы салаға беретін әсерін көпфакторлық регрессиялық анализ көрсетіп отыр. Артықшылықтар. Бәсекеге қабілетті жұмыс күшінің жартысынан көбі осы салада жұмыспен қамтылған. Шағын және микрокәсіпкерліктің қызметін цифрландыру айтарлықтай жылдам және оңтайландыруға әсер береді. Қолайлы салық және кеден саясаты. Кемшіліктер. Аулыды жерлерде, шағын аудан, шағын қалаларда кепілдіктің болмауынан немесе сапасы төмен болуынан ЕДБ ШОБ-ты кредиттеуге қызығушылығы төмен болып, жалпы кредиттеудің тиімділігі төмен боулы мүмкін. Оған бірнеше себеп бар олар: инфрақұрылымның төмен болуы, цифрлық құралдарға қолжетімсіздігі және т.б.
Аталмыш проблеманың ұсынылатын шешімі	Балама тәсілдің сипаттамасы, оны жүзеге асыру тәртібі. Бірінші: мемлекеттік қолдауды жалғастыру. Себебі анализ көрсеткендей, ЕДБ берген кредиттің 1 теңгесі өнім шығарылымының көлемін 3 теңгеге ұлғайтады. Керісінше, егер Даму арқылы берілген кредит 1 теңгеге азайса ол өнім шығарылымының 21 теңгеге азайатынын көрсетеді, 1 теңге кепілдік 121 теңге пайда әкеледі, 1 теңге АКК-ның АӨК-ке берген кредиты ауыл шаруашылығы өнімінің пайдасын 6 теңгеге көбейтетін көрсетеді. Анализдың нәтижесінде мемлекет қодланып келе жатқан ШОБ-ты ынталандыру, дамыту, қолдау тетіктері бүгінгі күні өте тиімді деп санауға болады.

	<p>Екінші: микроқаржылық ұйымдарға қолдау көрсету. Қазақстанда шағын бизнесті қаржыландырудың басқа да көздері бар екенін атап өткен жөн. Ең белсенділері микроқаржы ұйымдары болып табылады. Қолжетімді өнімдердің арқасында МҚҰ жаңа бастаған бизнеске де, жұмыс істеп тұрған бизнеске де белсенді көмектеседі. Өнімдерге қолжетімділік кредит портфелінің жыл сайынғы серпінді өсуімен расталады.</p> <p>Мүмкіндіктер.</p> <p>Бірінші: пандемия жағдайында қаржыландыру көздеріне тапшы болған кәсіпкерлердің мұңын тындаған Үкімет өз қолдауын күшейте бастады. 2021-2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба қабылданды. ЖІӨ-дегі ШОБ-тың үлесін 35% дейін жеткізуге мүмкіндік береді. 3,5 млн. адамды жұмыспен қамтуға, ауылды жердегі табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халық санын азайтуға мүмкіндік береді.</p> <p>Екінші: МҚҰ ЕДБ-ға қарағанда шағын кәсіпкерлер үшін қолжетімді қаржыландыру ұсынады. Микроқаржы ұйымдары артық бюрократиясыз өтінімдерді қабылдайды, өтініштерді беру және қарау процесі тезірек және оңай, бұл бизнеске қажетті қаражатты тез алуға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, қарыздар кепілсіз және кепілгерлерсіз беріледі, бұл ШОБ үшін, әсіресе шалғай өңірлерден келген жағдайда өте маңызды.</p> <p>Тәуекелдер.</p> <p>Кәсіпкерлердің мемлекеттік қолдау қаражатын мақсатынсыз қолдану; Тұрақсыз экономикалық жағдай; Отандық тауарлар сапасының төмендігі соның салдарынан сұраныстың төмендігі; Экспорт және импорттың тұрақсыздығы;</p>
Күтілетін нәтиже	<p>Балама тәсілдің тиімділігін өлшеу, оны жүзеге асыруды бағалау әдістері. Бұл өз кезегінде ЕДБ-ның ШОБ-ты кредиттеуге ынтасын көтереді. Арада бәсекелестік пайда болады. Бәсеке болған жерде берілетін сапалы қаржылық қызметтер пайда болады. ШОБ қолжетімді қаржыға жолы ашылады.</p>
Әдебиет	<p>Тізім</p> <p>59. Қазақстан Республикасы Президентінің халқына жолдауы 01.09.2020 ж. – URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek. Жүгінген күні 24.03.2022 ж.</p> <p>60. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ақпараты – URL: https://stat.gov.kz/official/industry. Жүгінген күні 24.03.2022 ж.</p>

61. ҚР Ұлттық Банкі – URL: <https://nationalbank.kz/ru/page/statistika>. Жүгінген күні 28.03.2022 ж.

62. Ворожит О.Ю. Структура предпринимательской среды: определяющие факторы // Вестник ТОГУ. – г. Хабаровск 2020. – № 4 – (19). С.121-128.

63. Бегежанов Д.(2010), Қазақстан Республикасының инновациялық экономикасының қалыптасуы мен дамуындағы шағын кәсіпкерлік, экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация, Қарағанды қ.

64. Талдау: Рабочая сила (в трудоспособном возрасте*) – URL: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/702837?keyword>. Жүгінген күні 12.04.2022 ж.

65. Учкампилова А. (2010), Анализ развития малого предпринимательства в 3 регионах исследование Сандж (2011), Стратегия поддержки малого и среднего бизнеса в проектных областях (Атырауская и Мангистауская области), Основано на опросе предпринимателей и экспертных интервью июль-октябрь 2011, Астана – URL: <http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/6194/analiz-razvitia.pdf>. Жүгінген күні 27.04.2022 ж.

66. Ф.Кенэ Избранные экономические произведения // М: 1960 г, с.23

67. Шумпетер А. Теория экономического развития М. : 1990, с.77.

68. Д. Нурушева (2015), Развитие МСБ в Казахстане: Опыт Атырау. Программа для молодых исследователей в области публичной политики Фонда Сорос-Казахстан зерттеу жұмысы. Астана – URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2015/10/development_of_sme_Atyrau.pdf. Жүгінген күні 27.04.2022 ж.

69. Пандемия жағдайындағы мемлекеттік басқару атты М.А Абишева мен Р.Т. Дуламбаеваның зерттеуі – URL: <https://repository.apa.kz/bitstream/handle/123456789/395/%d0%93%d0%be%d1%81%d1%83%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5%20%d0%b2%20%d1%83%d1%81%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%8f%d1%85%20%d0%bf%d0%b0%d0%bd%d0%b4%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d0%b8%20%ba%d0%b0%d0%b7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.

70. Исследование ЦАРЕС по Казахстану, Узбекистану, Пакистану, Грузии – URL: <https://www.carecinstitute.org/publications/research-impact-of-covid-19-on-micro-small-and-medium-sized-enterprises-msme-in-selected-carec-countries/>. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.

71. Антикризисные меры в Казахстане – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/antikrizisnye-mery-pravitelstva>

	<p>vozobnovlenie-rosta-ekonomiki-i-podderzhka-msb-862620. Жүгінген күні 19.04.2022 ж.</p> <p>72. Меры поддержки МСБ в Казахстане – URL: https://primeminister.kz/ru/news/v-kazahstane-podgotovlen-novyy-paket-mer-po-podderzhke-msb-a-irgaliev-37543. Жүгінген күні 19.04.2022 ж.</p> <p>73. Отчет Даму о развитии МСБ – URL: https://damu.kz/upload/iblock/de7/Damu_AR_2019_RU_electric.pdf. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.</p> <p>74. Отчет МНЭ РК о состоянии регулирования предпринимательской деятельности в республике казахстан за 2020 год – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/224363?lang=ru. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.</p> <p>75. ЖІӨ-дегі ШОБ-тың үлесі – URL: https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/7. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.</p> <p>76. Банктердің экономика салалары бойынша кредиттері – URL: https://nationalbank.kz/kz/news/kredity-bankov-v-razreze-otrasley-ekonomiki/rubrics/1776. Жүгінген күні 26.04.2022 ж.</p> <p>77. Статистика рабочей силы – URL: https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/6. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.</p> <p>78. ШОК субъектілерінің өнім (тауар, қызмет) шығарылымының нақты көлем индексі – URL: https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/2709441. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.</p> <p>79. Малый бизнес нуждается в доступном финансировании: спрос на кредитование увеличился более чем в 6 раз, при этом уровень одобрения займов резко ухудшается. Статья на портале Ренкинг.кз – URL: http://ranking.kz/ru/a/infopovody/malyj-biznes-nuzhdaetsya-v-dostupnom-finansirovanii-spros-na-kreditovanie-uvlichilsya-bolee-chem-v-6-raz-pri-etom-uroven-odobreniya-zajmov-rezko-uhudshaetsya. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.</p> <p>80. Doing business в Казахстане Махудаева Л. Нур-Султан, . Статья. 2022 год – URL: https://doingbusiness.kz/file/pdf/2022/05/04/Doing%20Business%202022%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.</p> <p>81. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы – URL: https://atameken.kz/. Жүгінген күні 02.03.2022 ж.</p> <p>82. Малый и средний бизнес в южной Корее и Сингапуре в условиях пандемии covid-19. Заболоцка В.В. Статья. Санкт-Петербург, 2022г. с.56-63 – URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48074220. Жүгінген күні</p>
--	---

27.04.2022ж.

83. Основные макропоказатели Сингапура – URL: <https://take-profit.org/statistics/gdp/singapore/>. Жүгінген күні 27.04.2022ж.

84. Основные макро показатели Южной Кореи – URL: <https://take-profit.org/statistics/gdp/south-korea/>. Жүгінген күні 27.04.2022ж.

85. Страновой обзор: Опыт Китая в борьбе с COVID-19 – URL: <https://ach.gov.ru/upload/pdf/China%20COVID-19.pdf>. Жүгінген күні 16.04.2022 ж.

86. Опыт государственной поддержки малого и среднего бизнеса во Франции – URL: http://www.fa.ru/org/div/uank/autorefs/Documents/2012_12/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%90%D0%90.pdf. Жүгінген күні 18.04.2022 ж.

87. Государственная поддержка МСП в США и Великобритании в условиях кризиса Covid-19 – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-podderzhka-msp-v-ssha-i-velikobritanii-v-usloviyah-krizisa-covid-19>. Жүгінген күні 18.04.2022 ж.

88. После пандемии COVID-19. Перспективы восстановления экономики в Центральной Азии. Доклад ОЭСР – URL: https://www.oecd.org/eurasia/Beyond_COVID%2019_Central%20Asia%20_R_U.pdf. Жүгінген күні 18.04.2022 ж.

89. Валютная интервенция НБРК – URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/novosti/10601>. Жүгінген күні 15.04.2022 ж.

90. Vanderberg P. Micro, Small and Medium-sized Enterprises and the Global Economic Crisis: Impacts and policy responses. – Geneva: ILO. – 2009. – P. 10.

91. Наурызбекова А.Е. Государство и проблемы малого и среднего предпринимательства в Казахстане. Вестник КазНУ. Серия Экономическая. 2020. № 2. – С. 121-127.

92. Аль-Равашдех Хамзе Махмуд Мироя практика формирования малого инновационного бизнеса. – Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. 2017. Т. 6. № 3(2), с.32.

93. Г. Бурибаева, Ф. Сарсекеев, А. Оспанов, Б. Имашев «Отчет о состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах». Нур-Султан, 2021 г. , выпуск № 13. 100 с.

94. Тлябичев К. В. Развитие благоприятной предпринимательской среды региона. – Вестник МГУ. 2019 №2, с.118.

95. Исследование Ernst & Young в 2020 году – URL: https://www.ey.com/ru_kz/news/2020/08/sme-survey-online-conference. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.

	<p>96. Петраков Н.Я., Шагалов Г.Л. Вопросы развития экспортного потенциала высокотехнологической продукции – URL: http://www.cemi.rssi.ru. Жүгінген күні 20.04.2022 ж.</p> <p>97. Воробьева И.П. Государственное регулирование национальной экономики: учебное пособие/науч. ред. Ю.С. Нехорошев. – Томск: Издательский дом ТГУ, 2014. – 292 с.</p> <p>98. Отчет о развитии малого и среднего предпринимательства Республики Казахстан в 2019 году в разрезе регионов НПП РК «Атамекен» – URL: https://atameken.kz/uploads/content/files/AtamekenMSP%20GO_rus140720.pdf. Жүгінген күні 23.04.2022 ж.</p> <p>99. Предпринимательство /под. ред. Б.Я.Горфинкеля М.: Бинки и биржи, 2009 г., 191с.</p> <p>100. Жантенова М. (2014), 5 демонов казахстанского бизнеса, Национальная палата предпринимателей РК – URL: http://palata.kz/ru/news/9175. Жүгінген күні 26.04.2022 ж.</p> <p>101. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т.1 – Издательство «Прогресс», 1993 г., с.209.</p> <p>102. Левушкина С.В. Интегрированная совокупность факторов предпринимательской среды и тенденции их развития // Современные исследования социальных проблем: электр. науч. журн. 2018. №9(17).</p> <p>103. Статья директор по развитию предпринимательства и конкуренции ОАО «Акса» Корчагин Юлиан Андриянович – URL: https://center-yf.ru/data/ip/predprinimatelskaya-sreda.php. Жүгінген күні 28.04.2022 ж.</p> <p>104. Ворожбит О.Ю., Титова Н.Ю. Предпринимательская среда как фактор взаимодействия предпринимательских структур – Вестник Пермского университета Выпуск 1 (120), 2014 г. С. 135.</p> <p>105. Тлябичев К. В. Развитие благоприятной предпринимательской среды региона. – Вестник МГУ. 2019 №2, с.118.</p> <p>106. Тогайбаева Л.И., Вечкинзова Е.А. Институциональные основы инновационного развития экономики Казахстана как условие стабилизации рынка труда // Экономика, предпринимательство и право Том 10, №12 2020. – С. 3375- 3388.</p> <p>107. Сабитова Н.М., Хайруллова А.И. Развитие альтернативных инструментов финансирования малого и среднего бизнеса // Финансы и кредит. – 2017. – Т. 23, № 44. – С. 2631 – 2645.</p> <p>108. Брыков Б.А. Влияние внешних факторов на формирование модели кредитования субъектов малого и среднего предпринимательства. Зарубежный опыт // Российское предпринимательство.- 2017. Том 18, №13.- С.2049-2061.</p>
--	--

	<p>109. Заболоцкая В.В. Государственная финансовая поддержка инновационной деятельности малого и среднего предпринимательства за рубежом // Финансы и кредит 28 (2015) 31–43.</p> <p>110. Сорокина В. Малый бизнес по-сингапурски// Мировая экономика и международные отношения.- №9, 2013.- с.81.</p> <p>111. Г. Бурибаева, Ф. Сарсекеев, А. Оспанов, Б. Имашев «Отчет о состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах». Нур-Султан, 2021 г. , выпуск № 13. 100 стр.</p> <p>112. Сейткулова А. Анализ кредитования малого и среднего бизнеса в Казахстане: проблемы и пути их решения // East European Scientific Journal) №5(57), 2020. – С.50-53.</p> <p>113. Кожабаева А. Инновационное предпринимательство в аспекте устойчивого социально-экономического развития РК. – Вестник ВГУИТ, №1, 2017 г., с. 454.</p> <p>114. Li L.Y., Hermes N., Meesters A. Convergence of the performance of microfinance institutions: A de-composition analysis// Economic Modelling. 2019. Vol. 81. P. 308–324.</p> <p>115. Аль-РавашдехХамзе Махмуд Мировая практика формирования малого инновационного бизнеса. –Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. 2017. Т. 6. № 3(2), с.32.</p> <p>116. Addressing challenges for high-growth companies. Summary and conclusions of the Europe INNOVA gazelle’s innovation panel // Europe INNOVA. – 2006. – Paper № 6.</p>
--	---